

ARKLININKYSTĖ

Arklininkystė Lietuvoje

Lietuva turi šimtametes arklių auginimo tradicijas, kurių neišdildė net sunkūs praėjusio šimtmečio kolektyvizacijos metai. Lietuvių kurta, puoselėta ir Lietuvą garsinusi žemaitukų veislė pasauliui žinoma jau nuo VI-VII amžiaus. Apie lietuvių pagarbą arkliui daug ką pasako valstybės herbas – raitelis ant puikaus žirgo. Taigi žirgai – neatskiriama Lietuvos istorinio ir kultūrinio paveldo dalis. Meilę ir pagarbą žirgui, kaip mūsų krašto žmonių vertybę ir tradiciją, turėtume perduoti ateinančioms kartoms. Arklio paskirtis keičiasi, tačiau jo reikšmė įvairiuose Lietuvos istorinio vystymosi etapuose išlieka svarbi. Jeigu senovėje žirgai buvo tautos sergėtojai, laisvės gynėjai, vėliau darbavosi žemės ūkyje, tai dabar vis labiau populiarėja įvairios žirginio sporto rungtys, arkliai naudojami kaimo turizmui, vaikų laisvalaikiui, hipoterapijai, pramogų versle ir t.t. Tradiciškai pagarbūs lietuvių požiūris į arklių nulemia, kad mėsinė arklininkystė Lietuvoje nėra populiarė. Didžiausias dėmesys šiuo laikmečiu skiriamas Lietuvoje sukurtų arklių veislių išsaugojimui bei sportinės-rekreacinės žirgininkystės vystymui.

2006 m. Lietuvoje priskaičiuota 63,5 tūkst. arklių, iš jų - 4221 veislinis. Kaimuose vis dar gausu į Lietuvos sunkiuosius ir stambiuosius žemaitukus panašių mišrūnų – darbinių arklių. UAB "Vilniaus žirgynas", UAB "Nemuno žirgynas", UAB "Sartų žirgynas" ir veislinėse bandose auginami žemaitukai, stambieji žemaitukai, Lietuvos sunkieji, trakėnai, grynakraujai jojamieji, Lietuvos jojamieji, hanoveriai, holšteinai, arabų, Budiono veislės jojamieji, rusų, Amerikos, Prancūzijos ir Orlovo ristūnai, įvairių veislių poniai. Lietuvos gyventojai iš svetur atsiveža po vieną kitą lietuviams mažiau įprastos veislės žirgą – achaltekiną, andalūzų, Danijos šiltakraujį, Norvegijos šaltakraujį ir t.t.

Geriausius veislinius žirgus augintojai turi galimybę pristatyti tarptautinėje kasmet vykstančioje "AgroBalt" parodoje.

Veislinės, sportinės, rekreacinės arklininkystės plėtra Lietuvoje padėtų spręsti nemažai socialinių problemų: vaikų, paauglių užimtumo, šeimos verslo, poilsio ir sveikatingumo užtikrinimo, darbo vietų pagausinimo, žirgų auginimo ir panaudojimo kultūros kėlimo, tautinės savimonės ir tradicijų išlaikymo ir t.t. Todėl arklininkystės, kaip ES šalių konkurencijos nepaliestos ir Lietuvai perspektyvios šakos išvystymui turėtų būti skiriamas pakankamas dėmesys.

Lietuvoje veisiamų arklių veislės

Žemaitukai – viena seniausių arklių veislių Europoje, žinoma jau nuo VI–VII a. Spėjama, kad žemaitukai yra kilę iš rytų stepių tarpanų, į Lietuvos teritoriją patekusių kartu su indoeuropiečiais maždaug prieš 5 tūkstančius metų, ir formavosi kartu su lietuvių tauta. Iki XIX a. žemaitukai buvo vienintelė Lietuvos arklių veislė, garsi visame pasaulyje. Ypač žemaitukus išgarsino XIII–XIV a. lietuvių kovos su kryžiuočiais. Nuo XIX a. pradžios žemaitukai pradėti naudoti darbui žemės ūkyje, transportui, eksportui. XIX–XXI a. laikotarpiu žemaitukų veislė net keturis kartus buvo atsidūrusi ties išnykimo riba. Dabar ši veislė pripažinta saugotina tarptautiniu mastu. Žemaitukų aukštis ties gogu yra 128–142 cm, svoris - 360–420 kg, krūtinės apimtis – 154–187 cm, plaštakos apimtis – 17–19 cm. Vyrauja bėra, juoda, juodbėra ir

tamsiai sarta spalvos. Žemaitukai yra universalūs ponių klasės žirgai, naudojami darbui, važiavimui, turizmui, vaikų laisvalaikiui, hipoterapijai, sportui. Jie pasižymi gyvu temperamentu, veržlumu, neišsenkančia energija, ištverme, atsparumu, nereiklumu ir protingu, linksmu, maloniu charakteriu. Žemaitukai yra ne vien mūsų tautos istorijos ir kultūros reliktas, bet ir neįkainojamas arklinių klostės genetinis fondas. Žemaitukų veislė davė pradžia trakėnų ir Lietuvos sunkiųjų arklių veislėms bei stambiajam žemaitukui.

Stambieji žemaitukai Lietuvos vietinių arklių veislinė grupė. Išvesta XIX a. pabaigoje, šiaurės rytų Lietuvos dalyje žemaitukus kryžminant su ristūnų (daugiausia Orlovo veislės) eržilais, o pietryčių Lietuvoje žemaitukai kryžminti su šiaurės švedų (gudbranzdalių tipo) eržilais arba šių veislių eržilais mišrūnais. Taip kryžminant, o vėliau veisiant savyje buvo sukurtas stambesnis ir daug pajėgesnis vietinis arklys, kuris nuo 1941 metų kartu su senojo tipo žemaitukais vadinamas vietiniu arkliu. 1949 m. gavo bendrą žemaičių veislės pavadinimą, išskiriant senąjį ir sustambintą tipus. Nuo 1985 m. jie vadinami ne žemaičių veislės arkliais, o stambiais žemaitukais. Į kilmės knygas įrašomi nuo 1948 m. Stambieji žemaitukai yra darbiniai – važiuojamojo tipo arkliai, naudojami kaimo turizmui, kinkiniams ir t.t. Spalvos įvairuoja nuo gelsvos, bulanos su tamsia juosta nugaroje, iki tamsiai bėros, juodos. Eržilų aukštis ties gogu 152 cm., kumelių 149 cm. Eržilų svoris – 560 kg, kumelių 500 kg. Nuo 1990 m. populiacija ženkliai mažėjo. Šiuo metu pripažinta saugotina tarptautiniu mastu.

Lietuvos sunkieji. Ši arklių veislė pradėta kurti XIX a. pabaigoje. Veislės kūrimu 1894 m. užsiėmė “Darbai ir važiuoti arklių veisimo draugija”, kuri padidino brabansonų, peršeronų, ardėnų ir kitų sunkiųjų veislių eržilų įvežimą. Su šiais eržilais buvo kryžminamos vietinės kumelės. 1925 m. iš Švedijos atgabenti ardėnai, kurie ir turėjo didžiausios įtakos veislei susiformuoti. Veislė patvirtinta 1963 m., turinti 12 linijų. Lietuvos sunkieji arkliai yra ištvermingi, turi gerai išvystytus raumenis, yra tvirtos konstitucijos, judrūs, gero charakterio, vislūs ir ilgaamžiai. Vidutinis ūgis ties gogu – 155-166 cm. plaštakos apimtis - 24,3 cm. Eržilai sveria 700 kg, kumelės – 645 kg. Lietuvos sunkiųjų arklių spalvos įvairuoja nuo šviesiai sartos iki juodos. Nuo 1957 m. Lietuvos važiuotojai su šios veislės arkliais dalyvaudavo sunkiųjų arklių varžybose ir buvo pasiekę gerų rezultatų. Dėl vertingų veislinių savybių ir geros aklimatizacijos Lietuvos sunkieji arkliai buvo naudojami kaip kitų veislių gerintojai įvairiuose Rusijos Federacijos srityse, Ukrainoje, Baltarusijoje, Kazachijoje. Pirmoji Lietuvos sunkiųjų arklių kilmės knyga išleista 1948 m. Lietuvos sunkieji arkliai naudojami: veislei, šeimos ūkyje, miško darbams, mėsai, pienui, nacionaliniuose parkuose, muziejuose ir t.t.

Trakėnai – jojamųjų arklių veislė, išvesta XVIII a. Trakėnuose (dabar - Jasnaja poliana, Kaliningrado sr.). Šių jojamųjų arklių veisimas pradėtas 1731 m., kai karaliaus Fridricho Vilhelmo I paliepimu buvo įsteigtas Trakėnų karališkasis žirgynas. 1733 m. žirgyne jau buvo 1200 arklių, tarp kurių 513 kumelių, kurių dalis buvo iš Tauragės apylinkės dvarų. Kilmės knyga pradėta vesti 1878 metais, įtraukiant arabų ir grynakraujų veislių žirgus, naudojamus trakėnų veislės gerinimui. 1932 m. buvo įsakyta surinkti veislinius arklius iš visų Prūsijos valstybinių žirgynų. Po antrojo pasaulinio karo dalis žirgų nukeliavo į Vokietiją, kiti - su visa apskaita ir kilmės knygomis atsidūrė Tarybų Sąjungoje - Rostovo srityje Kirovo žirgyne. Trakėnų asociacija įkurta 1947 metais Vokietijoje, jos tikslas buvo atgaivinti šią veislę. Trakėnai į Lietuvą sugrįžo tik 1961 m. Šiuo metu trakėnai auginami Nemuno ir Vilniaus žirgynuose bei privačiose veislinėse bandose. Dažniausiai būna juodbėri, bėri, sarti. Aukštis ties gogu – 160-170 cm. Trakėnai tinka visoms klasikinio sporto

šakoms: konkūrams, trikovei, dailiajam jojimui ir važiavimui kinkiniais. 1993m. įkurta Lietuvos trakėnų žirgų mėgėjų draugija, 2000 m. - Lietuvos trakėnų žirgų augintojų asociacija, kuri yra Vokietijos trakėnų sąjungos narė.

Lietuvos jojamieji – tai įvairių sportinių veislių grynaveisliai žirgai ir jų mišrūnai. Veisiami kryžminimo būdu siekiant gauti universalų sportinį žirgą. Šiam sportinių arklių tipui gauti naudojamos įvairios Europos sportinių žirgų veislės, tokios kaip: arabų, grynakraujų jojamųjų, trakėnų, tolšteinių, tanoverių, Budiono, Ukrainos jojamųjų ir kitos. Lietuvos jojamųjų žirgų populiacija yra įtraukta į veislininkystės programą. Ši veislinė žirgų grupė pradėta formuoti 1999 m., atrinkus turimus eržilus reproduktorius. 2000 m. paruoštas pirmasis, 2005 antrasis kilmės knygos tomai. Žirgai registruojami pagal valstybinės gyvulių veislininkystės priežiūros tarnybos nustatytus reikalavimus. Šių žirgų veisimu rūpinasi Lietuvos arklių augintojų asociacija.

Arabų veislė – seniausia iš lengvųjų žirgų veislių. Bet jų kilmė ne visai aiški. Senoviniuose piešiniuose, pieštuose 2000-3000 pr. m. e., arkliai pavaizduoti arkliai, panašūs į arabų veislės žirgus. Manoma, kad arabų veislės žirgų protėviais gali būti laukiniai Šiaurės Sirijos, Pietų Turkijos, galbūt ir kitų Rytų valstybių žemėse gyvenę arkliai. Arabų veislė unikali tuo, kad per ilgus šimtmečius išlaikytas ir išsaugotas jos grynumas. Vidutiniai arabų veislės žirgų kūno matmenys: aukštis ties gogu – 151-153 cm, krūtinės apimtis – 178-179 cm, plaštakos apimtis – 18,7-19,3 cm. Arabų veislės žirgai išsiskiria nedidele galva, tiesiu ar įlenktu profiliu, lengvomis, dailiomis kūno formomis, išskirtine judesių elegancija, grakštumu, išsverme, lengvai valdomu švelniu charakteriu, prieraišumu. Jiems būdingos spalvos: sarta, širma, bėra, juoda. Ant galvos ir kojų dažniausiai būna baltos žymės. Arabų veislės žirgai jau nuo XIII a. ėmė plisti pasaulyje. Šiuo metu gausiausi jų veislynai yra Amerikoje, Europoje, Indijoje, Australijoje, Pietų Afrikos šalyse. Šie žirgai auginami jojimui. Ypač išsvermingi jie būna varžybose. Arabų veislės žirgais gerinamos kitos arklių veislės, iš jų išvesti: grynakraujai jojamieji, Orlovo ristūnai, peršeronai, Morgano arkliai ir kt.

Hanoverio veislė. Ši veislė išvesta Hanoverio (Vokietija) provincijoje XVIII a. pirmoje pusėje, sukryžminus vietines kumeles su grynakraujų jojamųjų, holšteino ir trakėnų veislės eržilais. Buvo siekiama išauginti universalius – jojimui ir įvairiems darbams – tinkamus arklius. Buvo du šios veislės tipai: stambesni, masyvesni, tinkami važiuoti ir lengvesni – sportui. Dabar hanoverio veislės žirgai auginami sportui. Ypač juos pamėgo dailųjį jojimą kultivuojantys sportininkai ir konkūrininkai, nes šios veislės žirgai lengvai apmokomi ir treniruojami, ramaus, paklusnaus charakterio, pajėgūs, atletiški. Šių žirgų žingsnis platus, risčia energinga, o šuoliai spyruokliuojantys. Jie puikiai šokinėja. Vidutiniai hanoverio veislės žirgų kūno matmenys: aukštis ties gogu – 160-168 cm; krūtinės apimtis – 185-187 cm; plaštakos apimtis – 20-21 cm. Vidutinis svoris apie 600 kg. Hanoverio veislės žirgams būdinga bėra, ruda, juoda, o kartais ir širma spalva, būdingos didelės baltos žymės ant kojų ir galvos. Lietuvoje šiuo metu tai gana populiarė veislė.

Grynakraujai jojamieji. Veislė išvesta Anglijoje XVII a. pab. – XVIII a. pr. Jos pradininkai buvo trys arabų veislės eržilai – turkų Baerlis, arabų Darlis ir arabų Godolfinas. Išvedant ir toliau tobulinant veislę didelę reikšmę turėjo sistemingas prieauglio treniravimas, lenktynių organizavimas ir atranka pagal lenktynėse išvystytą greitį. Greitai šie žirgai tapo populiariesni net už arabų veislės žirgus. Vidutiniai grynakraujų jojamųjų žirgų kūno matmenys: aukštis ties gogu – 160-163 cm; krūtinės apimtis – 184-185 cm; plaštakos apimtis – 19,4-20,1 cm. Vidutinis svoris apie 500 kg. Atskirų veislės linijų aukštis ir sudėjimas gali skirtis. Jojimui skirti arkliai lengvesni, o lenktynėms – raumeningi. Grynakraujai jojamieji žirgai aukšti, trumpais liemenimis,

labai energingi, drąsūs, ištvėringi, tačiau lepūs, juos reikia gerai šerti ir prižiūrėti. Grynakraujai jojamieji žirgai dažniausiai būna bėri ir sarti, nors pasitaiko ir kitų spalvų, leistinos baltos žymės. Šie žirgai auginami lenktynėms ir olimpinėms sporto šakoms. Jų žingsnis platus, risčia lygi, o šuoliuoti gali didesniu kaip 60 km/h greičiu. Jie naudojami kitoms veislėms pagerinti bei išvesti naujas. Grynakraujų jojamųjų žirgų įtakoje atsirado Amerikos ristūnai, hanoverio, trakėnų, budiono, kustanajaus ir kt. arklių veislės. Kryžminant sunkiųjų veislių kumeles su grynakraujų veislės eržilais gaunami medžioklei tinkami arkliai (hunteriai). Į Lietuvą grynakraujai jojamieji įvežti daugiau kaip prieš 100 metų.

Ristūnai – tai žirgai, kurių pagrindinis aliūras yra risčia. Jau XVII a. visame pasaulyje buvo pradėtos kurti važiuojamųjų arklių veislės, turinčios gerą risčią. Taip atsirado Orlovo, Amerikos, Prancūzijos, rusų ir kt. veislių ristūnai. XIX a. ristūnai buvo įvežti ir į Lietuvą vietinių arklių gerinimui bei lenktynėms. Lietuvoje populiariausi yra Amerikos ir rusų ristūnai. 2006 m. vėl įvežti Orlovo ir Prancūzijos ristūnai.

Amerikos ristūnų veislė išvesta XIX a. pradžioje kryžminant Norfolko ristūnų bei Olandijos važiuojamųjų veislių kumeles su grynakraujų jojamųjų veislės eržilais. Visas veislininkystės darbas buvo vykdomas siekiant padidinti greitį risčia. 1879 m. buvo pradėtas Amerikos ristūnų registras, į kurį buvo įrašomi žirgai, įveikę 1600 m atstumą per 2 min 30 s. Nuo 1931 metų buvo pradėta vesti uždara kilmės knyga. Amerikos ristūnų vidutinis aukštis ties gogu – 156 cm.

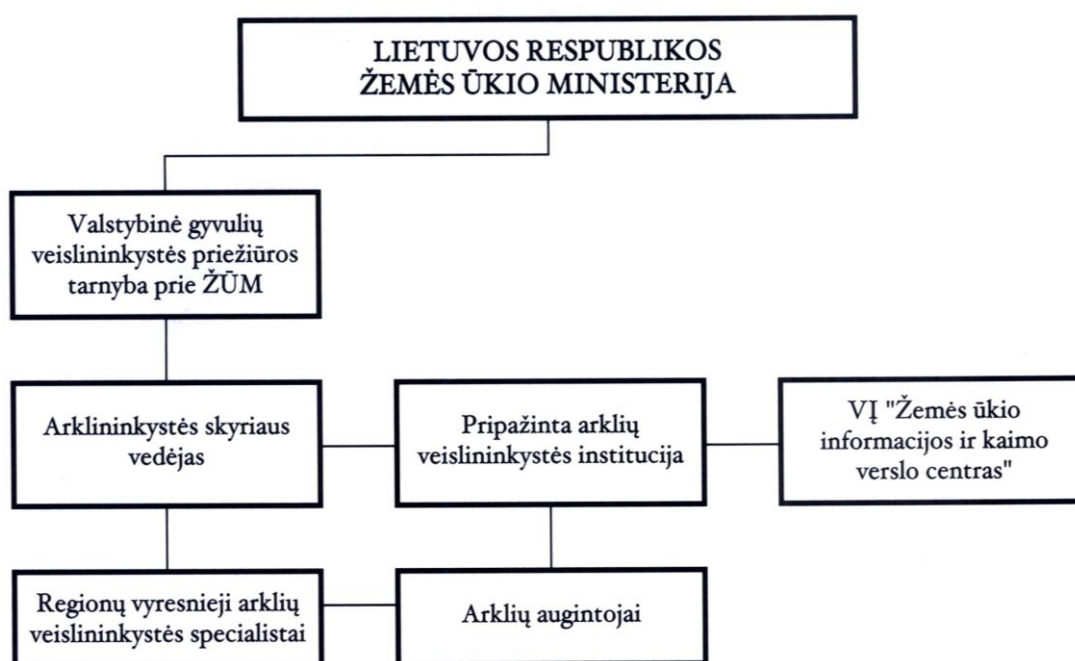
Rusų ristūnai – arklių veislė, išvesta Rusijoje, kryžminant Orlovo ristūnus su Amerikos ristūnais (pastarieji pirmą kartą į Rusiją buvo atvežti 1890). XX a. pradžioje tokie mišrūnai buvo veisiami tarpusavyje. Veislė patvirtinta 1949 m. Dažniausiai būna bėri, juodi ar sarti. Rusų ristūnų vidutinis aukštis ties gogu – 159 cm. Į Lietuvą 1919 m. buvo trumpam įvežtas rusų ristūnų eržilas, palikęs nemažai palikuonių kurie varžėsi Dusetų-Obelių lenktynėse. Vėliau, 1936, 1939m., buvo įvežti dar keli rusų ristūnų veislės eržilai, davę pradžią rusų ristūnų veislininkystei Lietuvoje.

Poniai. Poniams priskiriami arkliai, kurių aukštis ties gogu neviršija 147 cm. Ankščiau tai buvo kalnuotų vietovių bei salų vietinės arklių veislės, naudojamos valstiečių ūkiuose ir šachtose krovinių pervežimui. Dabar mažųjų arklių veislės populiarios visame pasaulyje. Jų panaudojimas smarkiai plečiasi. Poniai laikomi zoologijos soduose, parkuose, kaimo turizmo sodybose, cirke. Jais galima jodinėti, pasivažinėti, praleisti laisvalaikį, surengti įvairias pramogas, varžybas. Poni klasės žirgai populiarūs vaikų ir jaunimo laisvalaikio klubuose, jojimo mokyklose, reabilitacijos centruose. Ponių biologinės savybės tokios pat, kaip ir kitų veislių arklių, bet jie skiriasi kūno sandara. Ponių kojos trumpesnės, ūgis nedidelis, tačiau santykinai didelė jėga ir ištvėrmė. Jie atsparūs, atkaklūs, kantrūs, tvirti, nereiklūs. Dažniausiai poniai būna kerši, bėri, juodbėri, sarti. Žinomiausios ponių klasės žirgų veislės yra: Šetlendo (aukštis ties gogu – 86-107 cm), Haflingo (135-145 cm), Fiordo (132-142 cm), Islandijos (125-135 cm), Niūforesto (135-145 cm), Gotlando (125-135), Konemaros (130-144), Eksmūro (iki 124 cm), Dartmūro (iki 125 cm) ir kt. Nesenai į Lietuvą įvežta nauja ponių veislė – klasikiniai vokiški poniai, išvesti vos prieš penkerius metus iš šoklių darbinių Šetlendo ponių. Šių žirgelių aukštis ties gogu ne didesnis kaip 107 cm.

Arklių veislininkystės sistema Lietuvoje

Permainos Lietuvos arklių veislininkystėje ypač paspartėjo Lietuvai integruojantis į Europos Sąjungą. Teisė plėtoti arklių veislininkystę, tvarkyti veislinių arklių apskaitą, rengti ir vykdyti selekcines programas, žirgų varžybas-išbandymus bei vertinimus, vesti kilmės knygas, saugoti nacionalinių veislių genofondą suteikta pripažintoms arklių veislininkystės institucijoms, kuriomis Žemės ūkio ministro įsakymais tapo Lietuvos arklių augintojų asociacija, Žemaitukų arklių augintojų asociacija, Lietuvos trakėnų žirgų augintojų asociacija, Lietuvos sunkiųjų arklių veislės augintojų asociacija, respublikinė lenktyninių žirgų lyga, Baltijos hanoverių žirgų augintojų asociacija. Asociacijų veiklą kontroliuoja Valstybinė gyvulių veislininkystės priežiūros tarnyba prie LR Žemės ūkio ministerijos.

Organizacinė arklių veislininkystės struktūra



Veislinių arklių augintojų ūkiai skirstomi į šias grupes: žirgynus – specialios paskirties bendroves, kurių veiklai būtinas specialus režimas ir nustatomos privalomos užduotys; arklių veislynus; veislines bandas (reikalavimai šiems ūkiams periodiškai peržiūrimi). Arklių augintojai (fiziniai arba juridiniai asmenys), norėdami, kad jų ūkiai būtų pripažinti arklių veislynais arba veislinių arklių bandomis, turi pateikti prašymą rajono valstybiniam veislininkystės inspektoriui. Kartu būtina pateikti pripažintos arklių veislininkystės institucijos rekomendaciją, veislininkystės selekcinę programą. Rajono vyriausiasis specialistas – valstybinis veislininkystės inspektorius kartu su vyresniuoju regiono arklių veislininkystės specialistu, atitinkamos veislininkystės institucijos atstovu ir rajono valstybinio veterinarijos specialistu, apžiūri pareiškėjo arklius ir pastatus. Nustatę, kad arkliai laikomi tinkamomis sąlygomis, yra įtraukti į selekcinę programą ir veisimui pareiškėjo ūkyje naudojami ne mažiau kaip 2 m., surašo vertinimo aktą, kurio 1 egz. siunčia į Valstybinę gyvulių veislininkystės priežiūros tarnybą prie LR ŽŪM, kuri tvirtina arklių veislynų bei veislinių bandų sąrašus. Veislinių arklių ūkiai vertinami kiekvienais metais. Arklių veislynuose ir veislinių arklių bandomose turi būti teisingai tvarkoma veislininkystės

apskaita, laikomasi veterinarinių–sanitarinių reikalavimų, laiku imamasi profilaktinių ir priešepizootinių priemonių. Arklių laikymo patalpos turi atitikti zoohigieninius reikalavimus, sudarytos geros arklių laikymo ir šėrimo sąlygos. Veisliniai arkliai turi būti suženklinti ir suregistruoti pagal galiojančią tvarką, o veislininkystės apskaita vedama pagal nustatytus reikalavimus, duomenys apdorojami valstybės įmonėje “Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centras”.

Arklių identifikavimas ir registravimas

Vykdamas kryptingą arklių veislininkystę, būtina vieninga šalies arklių registravimo bei identifikavimo tvarka, kuri atitiktų tarptautinių žirgų augintojų organizacijų bei ES reikalavimus.

Visa informacija apie Lietuvos veislinius arklius, jų judėjimą yra renkama ir apdorojama valstybinėje įmonėje “Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centras”.

Lietuvoje nėra vieningos arklių ženklavimo sistemos, todėl veislinių arklių identifikavimas atliekamas tiksliai aprašant arklio spalvą ir žymes.

Spalva ir žymės yra objektyvūs požymiai, pagal kuriuos nustatoma arklio tapatybė išduotuose dokumentuose.

J u o d a - galva, liemuo, galūnės, karčiai ir uodega juodos spalvos.

J u o d b ė r a - juoda spalva su rusvu atspalviu.

B ė r a - liemuo rudas, o karčiai, uodega ir galūnės juodi.

S a r t a – liemuo rudas, karčiai ir uodega beveik balti.

R a u d a – galva, liemuo ir galūnės rausvi, uodega ir karčiai tamsiai rausvi su juodų plaukų priemaiša.

K a š t a n a – liemuo rudas, karčiai ir uodega tokios pat spalvos arba tamsesni.

G e l s v a - galva, liemuo ir galūnės šviesiai smėlinės, karčiai ir uodega tokios pat spalvos arba šviesesni už liemenį.

B u l a n a - galva ir liemuo šviesesnės ar tamsesnės smėlinės spalvos, karčiai, uodega juodi. Per nugarą gali eiti tamsi juosta.

D e r e š a - rudos ir baltos spalvos plaukai. Gali būti bėrai dereša, sarta dereša.

Š i r m a - galva, liemuo ir galūnės apaugę juodos ir baltos spalvos plaukais.

P e l ė k a - liemuo pelenų spalvos, galva, karčiai, uodega ir galūnės žemiau riešo ir kulno sąnarių tamsesnės spalvos, per nugarą gali eiti tamsi juosta.

K e r š a - balti lopai ant juodo, bėro, sarto ar kitokios spalvos liemens.

Aprašant spalvą, visuomet reikia nurodyti ir spalvos ypatumus bei atspalvius, jeigu jie aiškūs: šviesus, tamsus atspalvis, auksiškas, sidabriškas plaukų žvilgesys, žilėnos, pasitaikančios ant paslėpsnių, šonų, karčiuose, uodegoje, šviesesnė galūnių spalva sartų, raudų, širmų arklių, tamsesni ar šviesesni karčiai ir uodega, išskyrus kaštoninės spalvos arklius, kuriems yra būdingi šviesesni karčiai ir uodega. Taip pat reikia nurodyti, ar ant nugaros yra tamsi juosta, jeigu tai nėra būdingas tos spalvos požymis.

Žymėmis vadinamos įgimtos dėmės ir juostos, kurios būna įvairaus dydžio ir formos ant arklio galvos, galūnių ir liemens. Jos būna baltos arba tamsios spalvos - tamsesnės negu pagrindinė arklio spalva.

Pirmiausia aprašomos žymės ant galvos, po to - ant liemens ir paskiausiai - ant galūnių tokia tvarka: kairioji priekinė, dešinioji priekinė, kairioji užpakalinė, dešinioji užpakalinė.

Ž i l u t ė - tarp pagrindinės spalvos plaukų įsimaišę baltų plaukų kuokšteliai

kaktoje.

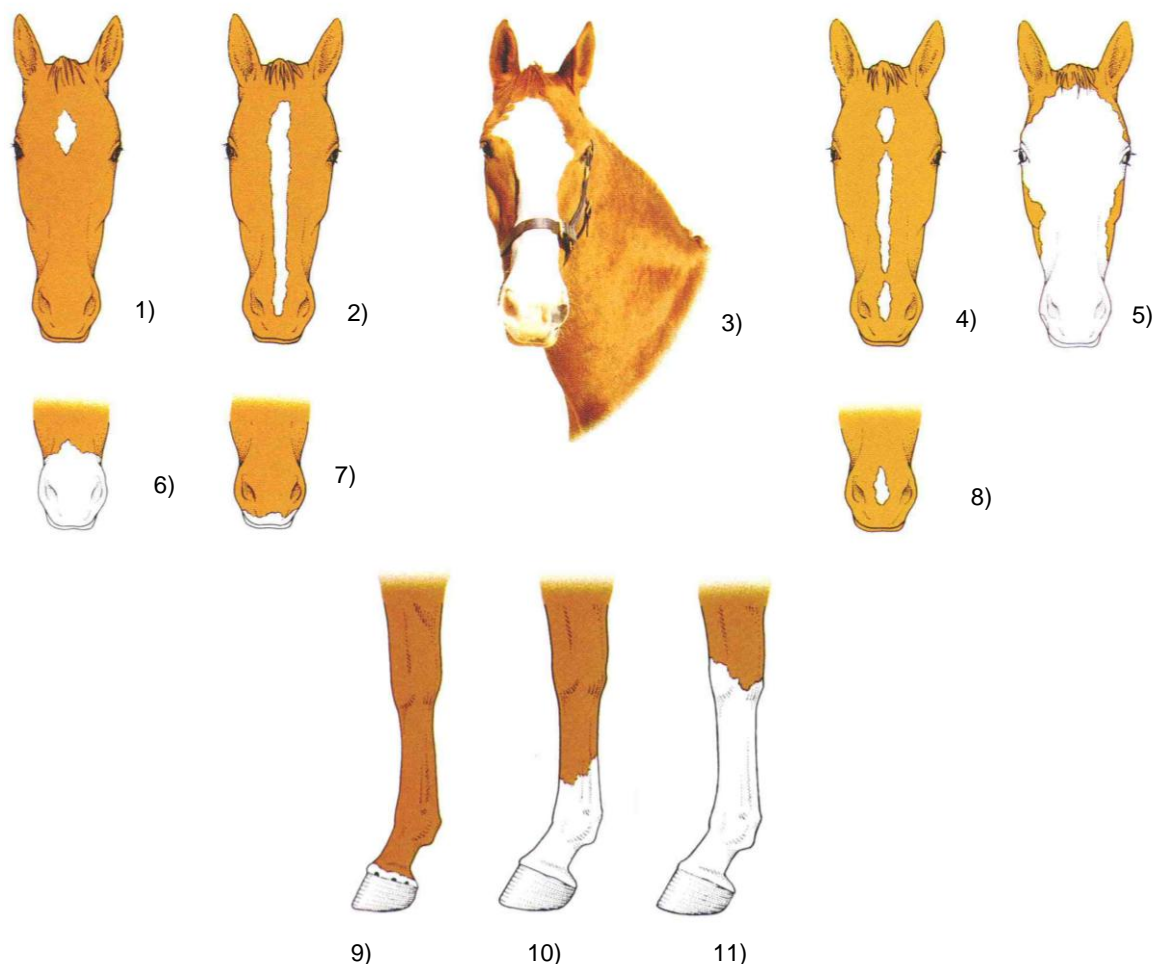
Žvaigždė - didesnė ar mažesnė, bet ryški baltų plaukų dėmė kaktoje. Gali būti apvalios, ovalinės, pailgos, įpjovos, kylio, trikampio, kitokios formos žvaigždės.

Brūkšnys - siaura balta juosta priekinėje galvos dalyje. Brūkšnys gali būti siauras ar platesnis, lygus arba banguotas, ištisinis arba su pertrūkais, ilgesnis arba trumpesnis.

Laukas - tai plati balta juosta, apimanti beveik visą priekinę galvos dalį.

Baltos žymės gali būti bet kurioje galvos vietoje, įvairaus dydžio ir formos. Pavyzdžiui, žvaigždės gali būti apvalios, ovalios, trikampės, rombo ir kitokios formos. Brūkšniai - siauri ir platūs, lygūs ir banguoti, ištisiniai ir su pertrūkais, nukrypę į kairę ar dešinę. Ant kai kurių kūno dalių (šnervių, lūpų), kur auga reti plaukai arba visai jų nėra, bepigmentinė oda būna rožinės spalvos. Tokias žymes reikia taip pat aprašyti, nurodant dydį, formą ir kūno dalį, kur jos esti.

Aprašant žymes ant galūnių, kiekviena galūnė aprašoma atskirai. Dažniausiai baltumas prasideda nuo apynagės ir apima tam tikrą kojos dalį - apynagę, čiurną, o kartais ir plaštaką bei slėsną ar jų dalį. Kartais būna balta vidurinė kojos dalis (apie riešo ar kulno sąnari), o apatinė - pigmentuota. Baltos spalvos gali būti visa ar dalis kanopos. Aprašant arklio spalvą, nurodomi net verpetai - plaukų sūkuriai.



pav. Arklių baltos žymės

(1 – žvaigždė; 2 – brūkšnys; 3 – platus baltas laukas; 4 – pertrauktas brūkšnys; 5 – baltas veidas; 6 – baltas snukis; 7 – baltos lūpos; 8 – baltas tarpšnervis; 9 – balta apynagė; 10 – balta čiurna; 11 – balta koja)

Veisliniai arkliai turi būti registruojami.

Per 10 dienų po apsikumeliavimo kumelės savininkas siunčia užpildyto kumeliuko atvedimo liudijimo geltoną kopiją pripažintai veislininkystės institucijai. Pripažinta veislininkystės institucija patikrina, ar siūlomas arklio vardas nesidubliuoja su VĮ ŽŪIKVC duomenų bazėje įtrauktais arklių vardais. Jei toks vardas jau yra, kumeliuko atvedimo liudijimas gražinamas kumeliuko savininkui vardui pakeisti.

Po vardo pakeitimo ir suderinimo su pripažinta veislininkystės institucija kumeliuko savininkas, įrašęs visus siūlytus vardus, siunčia kumeliuko atvedimo liudijimo geltoną kopiją į pripažintą veislininkystės instituciją, mėlyną kopiją - vyresniajam arklininkystės specialistui regione, baltą kopiją pasilieka sau. Pripažinta veislininkystės institucija patikrina gautų dokumentų užpildymo teisingumą, gyvulio sėklinimo pažymėjimo numerio atitikimą su numeriu, įrašytu kumeliuko atvedimo liudijime, ir iki kito mėnesio 5 d. išsiunčia arklių judėjimo (būklės) ir kumeliavimosi žiniaraštį į VĮ ŽŪIKVC.

Įvežus veislinį arklių iš kitos šalies ar atjunkant kumeliuką, ne vėliau kaip per 10 dienų jį identifikuoja pripažintos veislininkystės institucijos atstovas ir paima geltoną veislinio arklio registravimo liudijimo kopiją. Identifikuojant būtinas Valstybinės gyvulių veislininkystės priežiūros tarnybos prie ŽŪM vyresniojo arklininkystės specialisto regione dalyvavimas. Jis paima veislinio arklio registravimo liudijimo mėlyną kopiją. Balta kopija paliekama arklio savininkui. Pripažinta veislininkystės institucija iki kito mėnesio 5 d. išsiunčia arklių judėjimo (būklės) ir kumeliavimosi žiniaraštį į VĮ ŽŪIKVC.

Veisliniai arkliai įrašomi į Arklių veislininkystės informavimo sistemą (AVIS) tik tuo atveju, jei abudu tėvai turi VĮ ŽŪIKVC suteiktą numerį. Jei nors vienas iš tėvų šio numerio neturi, pripažinta veislininkystės institucija į VĮ ŽŪIKVC pristato veislinio arklio abiejų tėvų kilmės dokumentų kopijas, kurias patvirtina pripažinta veislininkystės institucija.

Identifikuojant veislinius arklius, jų registravimo liudijime būtina užpildyti visas grafas. Jeigu arkliai neturi žymių, grafoje „žymės" rašoma „be žymių".

Visiems įvertintiems ir į AVIS sistemą įrašytiems veisliniams arkliams pripažinta veislininkystės institucija turi teisę išduoti veislinio arklio kilmės sertifikatą.

Veislinio arklio kilmės sertifikato numerį suteikia Valstybinės gyvulių veislininkystės priežiūros tarnybos prie Žemės ūkio ministerijos vyriausiasis specialistas - valstybinis veislininkystės inspektorius. Dėl numeracijos gali kreiptis tik asmenys, atsakingi už sertifikato išdavimą (asmenų sąrašas iš anksto turi būti pateiktas Valstybinei gyvulių veislininkystės priežiūros tarnybai prie ŽŪM).

Kilmės sertifikatą pasirašo pripažintos arklių veislininkystės institucijos veisimo vadovas (asmenų sąrašas bei jų parašų ir antspaudų pavyzdžiai iš anksto turi būti pateikti Valstybinei gyvulių veislininkystės priežiūros tarnybai prie ŽŪM).

Arklio grafinis žymių aprašymas atliekamas raudona spalva. Už grafinio žymių aprašymo teisingumą atsako Valstybinės gyvulių veislininkystės priežiūros tarnybos prie ŽŪM vyresnysis arklininkystės specialistas regione.

Pasikeitus veislinio arklio savininkui, naujasis savininkas su užpildyta veislinio arklio kilmės sertifikato antrąja dalimi kreipiasi į pripažintą veislininkystės instituciją dėl naujo sertifikato išdavimo. Naujam sertifikatui numeris suteikiamas 10 punkte nurodyta tvarka.

Apie savininkų pasikeitimą bei arklių judėjimo (būklės) pasikeitimus pripažinta veislininkystės institucija iki kito mėnesio 5 d. informuoja VĮ ŽŪIKVC.

Kilus būtinybei patikrinti veislinio arklio kilmę, pripažintos veislininkystės institucijos sudaryta komisija paima šio arklio kraujo ir, surašiusi lydraštį, kuriame nurodomi galimi veislinio arklio tėvai, pristato jį į kilmės patikrinimo laboratoriją. Jei kilmės patikrinimo laboratorijos duomenų bazėje nėra duomenų apie tiriamojo arklio tėvų kilmę, tyrimui pristatomas ir tėvų kraujas. Kilmės patikrinimo laboratorijos vedėjas veislinio arklio kilmės sertifikate padaro žymas apie kilmės patikrinimo rezultata.

Veislinių arklių kilmės sertifikatų spalvos priklauso nuo jų veislės:

melsvos spalvos - Lietuvos sunkiuju, stambiuju žemaituku, žemaituku, New Forest poni, Šetlendo poni, Islandijos poni, Švedijos ardenu, Norvegijos šaltakrauju veisliu arkliais;

rausvos spalvos - trakenu, arabu, grynakrauju jojamuju, holšteino, hanoverio, rusu ristunu, Amerikos ristunu, budiono, achaltekinu veisliu arkliais.

baltos spalvos - arkliais, neatitinkantiems išvardytoms veislėms keliamu reikalavimu.

Veislinio arklio kilmės sertifikatai spausdinami lazeriniu spausdintuvu ant popieriaus, kurio tankis 160 g/cm³.

Veislinio arklio kilmės sertifikatai nelaminuojami.

Veislinių eržilų savininkai privalo pildyti kergimo eržilų suvestinę ir pasibaigus kergimo sezonui pristatyti ją į pripažintą veislininkystės instituciją.

Veislinių kumelių savininkai privalo pildyti veislinės kumelės panaudojimo lapus.

Visų arklinių kilmės apskaitos dokumentų pildymo kontrolę atlieka Valstybinės gyvulių veislininkystės priežiūros tarnybos prie ŽŪM specialistai.

Arklių veisimo metodai

Giminingas veisimas yra toks, kai poruojami arkliai turi giminystės ryšį. Giminingu veisimu gauti arkliai laikomi tie, kurių motininėje ir tėvinėje kilmės pusėje sutinkami vienas ar keli tie patys protėviai. Jis taikomas, siekiant užtvirtinti, išsaugoti naudingus požymius, kuriant ir konsoliduojant naujas veisles. Tačiau giminingu veisimo metodu turėtų dirbti patyręs ir talentingas selekcininkas, nes šį metodą panaudojus netinkamai, gali pasireikšti inbreditinė depresija. Pirmieji inbreditinės depresijos požymiai: pablogėja selekciniai rodikliai, sumažėja vislumas, gyvybingumas, susilpnėja augimas ir pašarų sunaudojimas, gaunami lepesni ir reiklesni šerimui bei laikymui arkliai. Ilgai taikant artimą giminingą veisimą, inbreditinė depresija gali dar stipriau pasireikšti, gali gimti gyvuliai su įvairiais išsigimimo požymiais, turintys fizinių trūkumų – akli, nevislūs ir kt. Giminingo veisimo rezultatai (tiek teigiami, tiek neigiami) priklauso nuo poruojamų arklių giminystės laipsnio. Kraujomaiša vadinama tuomet, kai poruojamų arklių bendri protėviai sutinkami I-II kartose, inbrydingo koeficientas pagal S. Raitą būna 12,50% ir didesnis; artimas giminingas poravimas – II-II, I-III ar II-III kartose, inbrydingo koeficientas - 12,49-3,12%; saikingas – III-IV, IV-IV kartose, inbrydingo koeficientas - 3,11-0,78% ir tolimas –V-V, V-VI kartose, inbrydingo koeficientas - 0,77-0,20%.

Skirtingų arklių veislių ir atskirų požymių reakcija į giminingą veisimą yra nevienoda. Labiausiai jautrios inbrydingui yra specializuotos kultūrinės veislės, mažiau – universalios, vietinės.

Grynasis veisimas – kai poruojami eržilai ir kumelės priklauso vienai veislei. Šiuo veisimo metodu greičiau pasiekama tolesnio veislės tipo išlyginimo bei paveldimumo sutvirtinimo, kas ypač svarbu veislėms, kurios naudojamos kitų,

mažesnio darbingumo arklių veislių gerinimui. Kryžminimas galimas tik tai turint grynųjų veisimų sukonsoliduotas bei pastoviu paveldimumu pasižyminčias arklių veisles. Taikant grynąjį veisimą, vertingos veislės savybės išlaikomos ir toliau gerinamos veisimu linijomis, giminingu veisimu ir kitais metodais.

Kryžminimas. Skirtingų veislių arklių poravimą vadiname kryžminimu, o tokiu būdu gautą prieauglį - mišrūnais. Kryžminimas taikomas siekiant greitai pagerinti kurią nors veislę. Tai labai dažnai taikomas arklių gerinimo metodas. Daugelis arklių veislių yra išvestos kryžminimu. Žiūrint, ko siekiama, - ar pagerinti kai kurias veislių savybes ar išvesti naują veislę, ar išauginti darbui tinkamą arklių, - taikomi skirtingi kryžminimo metodai.

Nustelbiamasis kryžminimas. Nustelbiamuoju kryžminimu siekiama vietinę, mažai vertingą arklių veislę pakeisti kita norima veisle. Gauti mišrūnai pakartotinai poruojami su grynaveisliais gerinančios veislės reproduktoriais, kol gaunami artimi - panašūs j gerinančią veislę - arkliai. Tai greitas ir efektyvus metodas, kai norima iš pagrindų pakeisti vietinę veislę.

Kuriamojo kryžminimo tikslas — iš dviejų ar daugiau arklių veislių sukurti naują arklių veislę, kad būtų suderintos vertingos pradinių kryžminamųjų veislių savybės, o kai kada ir sukurtos naujos savybės, kurių neturėjo nė viena iš kryžminamųjų veislių. Toks kryžminimo būdas taikomas tuomet, kai reikia naujo tipo bei savybių arklių, ir nė viena iš žinomų veislių pilnutinai neatitinka keliamų reikalavimų. Kryžminama paprastai tol, kol gaunami pageidaujamo tipo ir savybių arkliai, kurie toliau veisiami "savyje".

Įterpiamasis kryžminimas taikomas, siekiant pagerinti kurios nors veislės požymius iš esmės nekeičiant veislės tipo ir pagrindinių savybių. Įterpiamajam kryžminimui paprastai parenkamos panašaus tipo arklių veislės, bet gerinančioji veislė turi turėti gerai išvystytas tas savybes, kurių trūksta gerinamai ir kurias norima jai suteikti. Svarbu iš abiejų veislių kryžminimui pasirinkti geriausius individus, tik tuomet galima tikėtis pageidaujamo rezultato. Pirmame kryžminimo etape gaunami pirmos kartos mišrūnai, iš kurių tolesniam veisimui atrenkami geriausi individai, ryškiai išsiskiriantys tomis savybėmis, kurių trūksta gerinamai veislei. Atrinkti mišrūnai grįžtamai kryžminami su gerinamos veislės eržilais bei kumelėmis, kol lieka 1/8, 1/16 ar dar mažiau gerinančios veislės "kraujo". Kurią dalį "kraujo" kiekvienu atveju reikia įlieti, sprendžiama iš to, kada pagerėja pageidaujamos savybės ir mažiausiai pakeistas gerinamos veislės arklių tipas. Vertinga šio metodo ypatybė yra ta, kad veislę pavyksta pagerinti bei suteikti jai kai kurių naujų požymių, nesunaikinus pačios veislės ir nepraradus jos turimų vertingų savybių.

Pramoniniu kryžminimu nesiekama sukurti naują veislę. Jo tikslas - gauti gerus arklius darbui, sportui. Paprastai kryžminimui kiekvieną kartą naudojami grynaveisliai arkliai, o gauti pirmos kartos mišrūnai veisimui toliau nenaudojami.

Vykusiai išnaudojamas heterozės reiškinys - mišrūnai būna gyvybingesni, geriau auga bei vystosi ir dažnai būna darbingesni už bet kurią iš kryžminamų veislių. Geresni rezultatai gaunami, kai kryžminimui naudojamos skirtingo tipo ir skirtingos kilmės arklių veislės.

Arklių atrankos principai ir vertinimas

Atranka – tai geriausių savybių arklių išskyrimas ir jų tolesnis naudojimas veisimui. Kurioji atrankos galia slypi tame, kad atrankos keliu galima sukaupti ir išplėtoti pageidaujamus požymius, pakreipti veislę reikiama kryptimi. Atrankos būdu neleidžiama daugintis ir plisti nepageidaujamų savybių arkliams. Veislinių arklių

atranka vedama pagal požymių kompleksą: kilmę, tipingumą, eksterjerą ir konstituciją, kūno matmenis, charakterį, judesius, palikuonių kokybę, darbingumo rodiklius.

Arklius vertinančios ir atrenkančios ekspertų komisijos nariai ne tik turi išmanyti bendrąją arklio anatomiją ir fiziologiją, bet ir gerai pažinti vertinamąją veislę, jos kilmę, ypatybes, perspektyvas, šeimas ir linijas veislės viduje.

Atranka pagal kilmę ir tipingumą veislei. Šios atrankos užduotis – išsaugoti grynakraujiškumą ir siekti selekcionuojamų požymių gerėjimo, kai kiekviena nauja karta geresnė už savo pirmtakus. Labai svarbu, kad arklio kilmėje nebūtų atsitiktinių, neatitinkančių veisimo krypties, protėvių. Grynaveislio arklio tėvai ir seneliai priklauso tai pačiai veislei ir yra įrašyti ar įregistruoti į tos pačios veislės kilmės knygą arba registrą. Kilmė ir tipingumas vertinami iš dokumentų bei apžiūrint arklio išvaizdą. Atrinkamas veislei arklys turi būti tipingas tai veislei, kuriai jis priklauso.

Atranka pagal eksterjerą ir konstituciją. Arklio eksterjeras vertinamas pagal atskirų kūno dalių išsivystymą bei viso kūno sandarą. Pastebimi privalumai ir trūkumai, užpildomas individualus eksterjero ir konstitucijos vertinimo blankas. Atrinkant kumeles pagal eksterjerą, pirmenybė atiduodama su gerai išreikštu moterišku tipu, sąlygiškai trumpomis kojomis ir prailgintu liemeniu, plačia krūtine kumelėms. Bet kuris veislinis arklys turi turėti tvirtą, sausą konstituciją, harmoningą kūno sudėjimą ir taisyklingą eksterjerą. Veisliniams eržilams keliami griežtesni reikalavimai negu kumelėms. Bet kuriam arkliui trūkumas yra trumpas kaklas, siaura, negili krūtinė, aukštos kojos. Nepaliekami veislei arkliai, turintys ydų, trikdančių jų darbingumą ir reprodukcinę funkciją. Vertinant eksterjerą, ypatingas dėmesys kreipiamas į tuos eksterjero trūkumus, kurie gali būti paveldimi.

Pagrindinės arklių ydos:

kaupa - tai antkauliai apynagės sąnario srityje, dažniausiai atsirandantys ant priekinių galūnių. Kaulinės išaugos pažeidžia sąnari, kartais sujungia jo paviršius, todėl sąnarys tampa nejudrus. Arkliui judant, kaupa sukelia skausmą ir verčia šlubuoti

špatas - lėtinis kulno sąnario uždegimas ir antkauliai vidinėje sąnario pusėje. Koją, ant kurios yra špatas, arklys kelia trūkčiodamas ir daug aukščiau negu sveikąją;

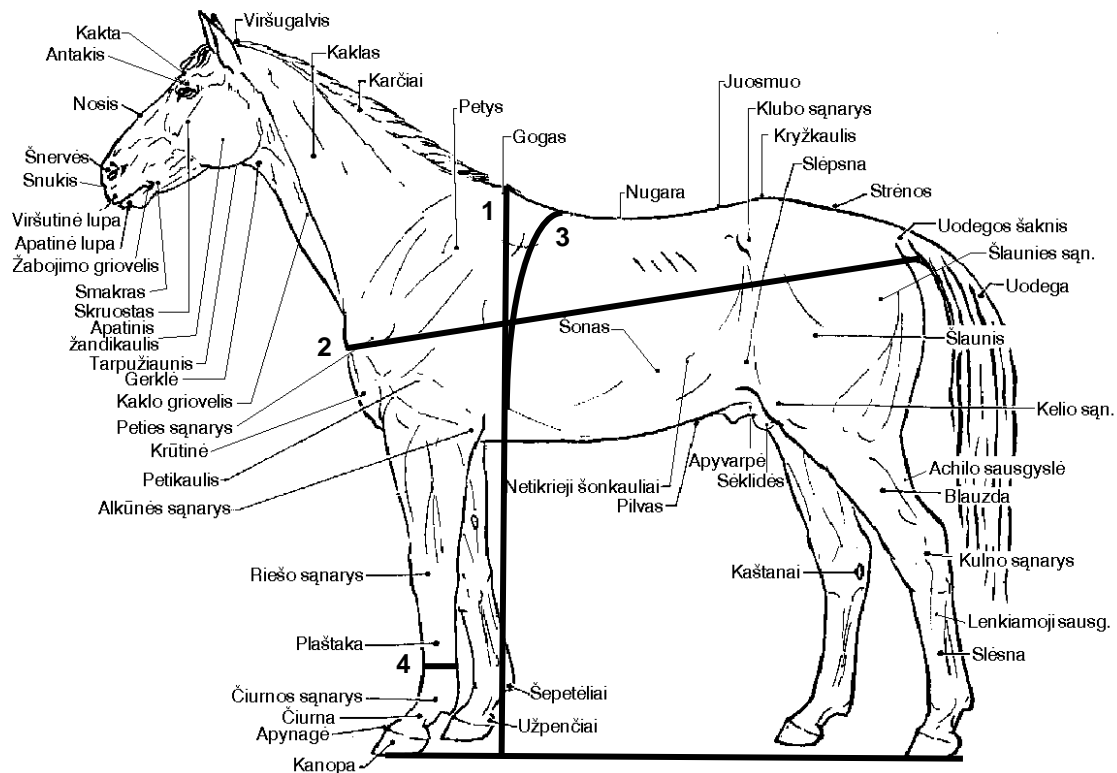
švilpiančis pridusimas - tai pasunkėjęs kvėpavimas, kai antgerklinė kremzlės padėtis nenormali ir ji beveik pridengia kvėpavimo gerklę. Tokie arkliai stipriai kvėpuodami įtraukia orą su švilpesiu;

kurba - sulenkiamosios sausgyslės sustorėjimas apatinėje kulno sąnario dalyje. Sveikas kulno sąnarys su slėnsna sudaro tiesią liniją. Esant kurbai, kulno sąnario apačioje pastebimas iškilimas.

Vertinant eksterjerą ir konstituciją, atskirai vertinama galva, kaklas, liemuo, gogas, mentė, krūtinė, strėnos, galūnės, muskulatūra, raiščiai, sausgyslės, lytinis dimorfizmas, bendras eksterjeras ir konstitucija.

Atranka pagal kūno matmenis. Arklio savybės, susijusios su jo jėga, slypi jo gyvojoje masėje, o taip pat tokiuose matmenyse kaip aukštis goge, įstrižas kūno ilgis, krūtinės apimtis, plaštakos apimtis. Vertinamo arklio kūno matmenys turi atitikti tai veislei nustatytus optimalius reikalavimus ir didesni nukrypimai nepageidaujami.

Aukštis ties gogu matuojamas nuo žemės iki aukščiausio gogo taško lazda (Lydtino). Krūtinės apimtis – apjuosiant juostelę tuoj už menčių. Plaštakos apimtis – ploniausioje plaštakos vietoje juostele. Įstrižas liemens ilgis – nuo peties-mentės sąnario viršūnės iki sėdynkaulio viršūnės lazda.



Selekcijoje būtini arklio kūno matai:

- 1 – aukštis iki gogo; 2 – įstrižas liemens ilgis; 3 – krūtinės apimtis;
4 – plaštakos apimtis

Atranka pagal priauglio savybes. Veislinio arklio vertę lemia gaunamo priauglio kokybė. Įvairių arklių tipų ir veislių reproduktoriams pagal palikuonis įvertinti taikomos skirtingos metodikos. Įvairūs fenotipiniai požymiai palikuonims perduodami nevienodai. Gerai paveldimas eksterjeras ir daug silpniau – darbinės savybės. Tėvų įtaka palikuonims gali būti labai skirtinga. Veislininkystės darbe labai vertinami tie reproduktoriai ir kumelės, kurie gerai perduoda savo savybes sekančioms kartoms.

Atranka pagal darbingumo rodiklius. Darbingumas yra svarbiausias fenotipinis arklių atrankos požymis. Kilmės, eksterjero ir kitų požymių vertinimas taip pat visuomet siejamas su darbingumu. Arklių darbingumas vertinamas iš pasiektų rezultatų specialiai organizuotuose pajėgumo bandymuose. Svarbiausios arklio darbingumo savybės yra greitis, jėga ir išvermė. Kultūrinių veislių arkliai yra siauros specializacijos – naudojami vienai kuriai nors darbo rūšiai: jojamieji arkliai – jojimui, ristūnai – lengvam važiavimui, sunkieji arkliai – sunkiems traukiamiesiems darbams lėtu aliūru. Jų darbingumui išaiškinti organizuojami skirtingi pajėgumo bandymai. Jojamųjų arklių siekiama išaiškinti greitį šuoliu, ristūnų – greitį risčia, sunkaus tipo arklių – greitį risčia, žingine ir traukiamąją jėgą bei išvermę. Sunkiųjų arklių pajėgumo bandymais pagrindines arklių darbinės savybes galima įvertinti pakankamai tiksliai. Jojamųjų ir ristūnų lenktynėse išaiškinamas arklių greitis ir išvermė, jeigu jie išbandomi ilgesnėse distancijose. Visos geriausios arklių veislės buvo sukurtos ir tobulinamos vykdant griežtą arklių atranką pagal darbingumą.

Arklių vertinimas

Arkliai vertinami pagal kiekvienai veislei pritaikytas vertinimo taisykles. Vertinimo tikslas – įvertinti arklius pagal visą požymių kompleksą, nustatyti veislinę vertę ir atrinkti veisimui pačius geriausius. Arklių vertinimui kiekviena pripažinta arklių veislininkystės institucija sudaro ekspertų komisiją. Vertinimo duomenys įrašomi veislininkystės apskaitos dokumentuose, naudojami išduodant kilmės sertifikatus bei įrašant į kilmės knygas.

Arklių kilmės patikrinimo metodai

Tobulinant arklių selekciją ir veislininkystę, įrašant arklius į kilmės knygas, parduodant veislinius arklius vidaus ir užsienio rinkoje tampa privalomas jų kilmės patvirtinimas, t.y. arklio tėvų patvirtinimas ir individo identifikavimas.

Imunogenetinis metodas. Lietuvoje nuo 1960 metų arklių kilmė identifikuojama pagal kraujo grupes ir pagal kraujo serumo eritrocitų baltymų polimorfines savybes bei fermentus. Arklių kraujo grupės nustatomos atliekant hemolizės ir agliutinacijos reakcijas pagal standartinę metodiką, naudojant reagentus-testserumus. Reagentų kokybę kontroliuoja ISAG (Tarptautinė gyvūnų genetikos sąjunga). Arklių kraujo grupės nustatomos pagal 7 tarptautines genetines sistemas – EAA, EAC, EAD, EAK, EAP, EAQ, EAU.

Kilmė pagal kraujo grupes nustatoma vadovaujantis atmetimo metodu. Šio metodo principas toks, kad atmetami tikrinamo arklio kraujo antigeniniai faktoriai, kuriuos turi vienas iš jo tėvų (pvz., motina). Vadinasi, likę faktoriai yra paveldėti iš tėvo. Tėvu gali būti tik tas reproduktorius, kuris turi likusius antigeninius faktorius. Šio metodo tikslumas – 98%.

Arklių kilmė identifikuojama ne tik pagal kraujo grupes, bet ir pagal kraujo serumo baltymų polimorfines savybes – elektroforezės metodu (PAGE gelyje). Šio metodo pagalba tiriamos 5 genetinės baltymų sistemos – albuminai (Al), postalbuminai (Xk), vitaminas D, rišantis baltymus (Gc), esterazė (Es), transferinai (Tf). Tyrimų tikslumas – 90-97%.

LVA Gyvulininkystės instituto Gyvūnų kilmės patikrinimo laboratorijoje yra sukurtas ir toliau plečiamas veislinių arklių duomenų bankas. Jeigu 1996-1999 m. testavimui būdavo pristatomi tik žemaitukų, stambiųjų žemaitukų, Lietuvos sunkiųjų bei arabų veislės arklių kraujo pavyzdžiai, tai pastaraisiais metais kraujo mėginius pristato beveik kiekvienas asocijuotas veislinių arklių augintojas. Kiekvienam testuotam arkliui yra išduodamas kilmės patvirtinimo pažymėjimas.

DNR tyrimo metodas. Pastaraisiais metais JAV, ES ir Lietuvoje yra pradėta įgyvendinti nauja kilmės patikrinimo metodika, panaudojant DNR technologijas. DNR tyrimams galima naudoti įvairius organizmo skysčius ir audinius (pvz., arkliams – plaukus su išrautu svogūnėliu). Šiems tyrimams naudojami cheminiai reagentai. Jo tikslumas – 99,98%. Tačiau norint sėkmingai taikyti DNR metodą yra būtinas ilgas laiko periodas pereinant prie jo. Todėl ES šalys, Japonija ir JAV gyvūnų kilmės identifikavimui lygiagrečiai taiko kraujo grupių ir DNR metodus.

Arklių kilmės patikrinimą bei identifikavimą pagal DNR testą Lietuvoje planuoja atlikti LVA Gyvūnų genetikos laboratorija.

Arklių kilmės knygos

Arklių kilmės knygas veda pripažintų arklių veislininkystės institucijų veisimo vadovai pagal Lietuvos Respublikos Žemės ūkio ministro 2001 m. birželio 29 d. įsakymu Nr. 220 patvirtintus "Arklių kilmės knygos nuostatus".

Kiekvienas arklys, kurio kilmė ir individualios veislinės savybės atitinka veisliniams gyvuliams keliamus reikalavimus, gali būti įrašomas į atitinkamos arklių veislės kilmės knygą. Arklys gali būti įrašomas į kilmės knygą tik tada, jei jo savininkas yra pripažintos veislininkystės institucijos narys arba juo tampa pristatęs arklį ir raštiškai paprašęs įregistravimo.

Arklio įrašymas į kilmės knygą vykdomas pripažintų veislininkystės institucijų kompetentingos vertinimo komisijos nutarimu tada, kai nustatomas eržilo ar kumelės identiškumas. Pervertinimas (didesniu ar mažesniu laipsniu) gali būti atliekamas tik arklių susibūrimo renginiuose.

Mažiausias eržilų įrašymo į KK amžius – 2 metai, kumelių – 3 metai. Amžius nustatomas lapkritį ir gruodį gimusiems arkliams nuo sekančių metų sausio 1 d., likusiems arkliams – nuo jų gimimo metų sausio 1 d. Į kilmės knygas gali būti įrašomi ir arkliai su nepilna kilme, jei vertinimo metu jie surinko reikiamą balų skaičių ir kompetentingos komisijos yra pripažinti tinkamais.

Augintojas yra atsakingas už pirminių duomenų teisingumą jų vedimą ir saugojimą. Visos klaidos turi būti pranešamos atsakingoms asociacijoms ir koreguojamos. Korektūros ir pakeitimai gali būti atliekami tik veislininkystės institucijų valdybose.

Kilmės knygos leidžiamos pagal pripažintų veislininkystės institucijų vidaus tvarką.

ARKLIŲ REPRODUKCIJA

Lytiškai kumelės subręsta 12 mėn. Bendras fizinis organizmo subrendimas pasiekiamas 3-5 metais. Eržilai lytiškai subręsta 12-15 mėn. amžiaus, bendrą fizinį subrendimą pasiekia 3-4 metais. Kumelės lytinis ciklas trunka 18-23 d., ruja 5-7 d., nėštumas 301-371 d. Kumelių lytinis ciklas priklauso nuo sezoniškumo. Lietuvoje kumelių kergimo sezonas prasideda sausio mėn. ir trunka iki rugpjūčio mėn.

Išoriniai rujos požymiai: lytinės lūpos pabrinksta, gleivinė parausta, matosi gleivių, kumelė dažnai šlapinasi, šlapimas balkšvos, spalvos tirštas, makštis refleksiskai susitraukinėja (žaibuoja), kumelė prisileidžia eržilą ar veržiasi prie jo.

Vidiniai požymiai: gimdos kaklelis paburkęs, jo spindis padidėjęs, gimda drebli. Palpuojant kiaušidėje jaučiamas atitinkamo rujos stadijai subrendimo laipsnio folikulas. Folikulo dydį ir subrendimo laipsnį galima tiksliai nustatyti naudojant echoskopavimo metodą.

Kumelių sėklinimas. Kumelės sėklinamos rujos metu, šviežia atvėsinta sperma geriausiai 8 val. iki ovuliacijos ir 6 val. po ovuliacijos. Užšaldyta sperma geriausia apsėklinti 4 val. iki ovuliacijos ir ne vėliau kaip 6 val. po ovuliacijos. Ovuliacija pas kumeles vyksta 24-48 val. iki rujos pabaigos, dažniausiai ketvirtą rujos dieną. Kumelių sėklinimas atliekamas naudojant švelnų plastikinį kateterį, kuris pro gimdos kaklelį įvedamas į gimdą ir švirkšto pagalba suleidžiama sperma. Kumelių sėklinimas daigiausiai atliekamas kergimo punktuose, esančiuose prie žirgynų ir sėklinimo centruose.

Eržilai spermos ėmimui gali būti naudojami nuo 3 metų amžiaus. Spermos paėmimui naudojama užfiksuota gyva kumelė arba jos iškamša. Sperma imama į

dirbtinę vaginą, ne dažniau kaip du kartus per savaitę.

Šviežia-atvėsinta sperma kumeles rekomenduojama sėklinti kas antrą dieną, pradedant trečią rujos dieną. Naudojant šaldytą spermą geriausi rezultatai gaunami kumelę sėklinant likus 4valandoms iki ovuliacijos ir ne vėliau praėjus 4valandoms po ovuliacijos.

Kumelingumas gali būti nustatomas rektiniu būdu, pradedant 16 d. po rujos.

ARKLIŲ ŠĖRIMAS

Pašarų sukaupimas ir šėrimo tvarka

Atskiruose mūsų šalies rajonų, zonų ūkiuose sukaupiami skirtingos rūšies pašarai. Optimaliu yra laikomas toks racionas, kuriame yra visų biologiškai vertingų maisto medžiagų pagal reikmę, ir jo savikaina yra mažiausia. Rekomenduojamos šėrimo normos yra tik sąlyginė gyvulių reikmės išraiška, nes jos yra vidutinės, jas sudarant, neatsižvelgiama į kiekvieno arklio individualumą. Pašarų įsisavinimas priklauso ne tik nuo individualių arklio organizmo savybių, bet ir nuo pašarų santykio davinyje. Iš tų pačių pašarų netinkamai sudaryti racionai gali neigiamai veikti arklio organizmą. Kad pašarai būtų racionaliai naudojami, labai svarbu ne tik sudaryti reikiamus racionus, bet ir tinkamai juos paruošti, laiku ir tam tikra tvarka sušerti. Pirmiausia duodami pašarai, skatinantys apetitą, greičiau suėdami; po to – stambieji pašarai. Prie naujų pašarų arkliai turi būti pratinami palaipsniui, kad virškinimo traktas prie jų prisitaikytų. Šėrimas yra tinkamai organizuotas, kai arkliai sveiki, žvalūs, darbingi, vyksta normali bandos reprodukcija ir ekonomiškai naudojami pašarai. Peršėrimas yra toks pat kenksmingas, kaip ir nepakankamas šėrimas.

1-oje lentelėje pateikti patys paprasčiausi ir visiems augintojams prieinami racionai, kuriuos pajvairinti gali kiekvienas pagal savo išmonę ir piniginę. Kuo įvairesnis pašaras, tuo gyvybingesnis ir sveikesnis arklys.

1 lentelė. Vidutinės paros ir metų arklių mitybos normos

Rodikliai	Norma					
	per parą			per metus		
	eržilui	kumelei	prieaugliui	eržilui	kumelei	prieaugliui
Maisto medžiagos:						
pašariniai vienetai	8	8	6	2920	2920	2190
apykaitos energija MJ	88,5	88,5	68,0	32302	32302	24820
žalieji baltymai kg	1,435	1,435	1,215	523,7	523,7	443,5
virškinamieji baltymai kg	1,00	1,00	0,84	365,0	365,0	281,4
Pašarai:						
koncentratai kg	3	2	2,5	1095	420	912,5
šienas kg	10	10	7	2875	2100	1470
šakniavaisiai kg	4	5	4	840	1050	840
žolė kg	20	40	30	3100	6200	4650
priedai kg	0,2	0,2	0,2	73	73	73
Pašarų struktūra:						

Rodikliai	Norma					
	per parą			per metus		
	eržilui	kumelei	prieaugliui	eržilui	kumelei	prieaugliui
	žiema			vasara		
koncentratai %	18	12	18	12	-	7,5
šienas %	58	58	51	17	-	-
šakniavaisiai %	23	29	29	-	-	-
žolė %	-	-	-	70	99,5	92,0
priedai %	1	1	2	1	0,5	0,5

Arklių racione didžiąją dalį turi sudaryti stambieji pašarai. Koncentruotus pašarus geriausia sušerti per keletą kartų. Įvairūs skanėstai gali būti duodami tik mokymų, treniruočių ar darbo metu kaip paskatinimas, kad nesutrikdytų arklio maitinimosi įpročių. Ėdimui arkliams reikia duoti pakankamai laiko ir ramybės. Ėsdami iki soties arkliai per dieną sunaudoja sausos medžiagos (SM) kiekį, prilygstantį 2% jų kūno masės.

Arklio išgeriamo vandens kiekis priklauso nuo aplinkos temperatūros, amžiaus, pašarų. Per dieną arkliui reikia 30-60 litrų vandens. Geriausia, kai arklys gali gerti kiek nori ir kada nori. Išimtis – sušilę arkliai, kuriems iš pradžių duodama truputį drungno vandens. Tinkamiausia vandens temperatūra yra apie 10⁰C. Girdymui naudoti ne žemesnės kaip 6⁰C temperatūros vandenį.

Arkliui labai svarbi vandens kokybė. Vanduo turi būti šviežias, be pašalinio skonio ir kvapo, kitaip arklys jo negers. Girdyti reikia prieš šėrimą arba praėjus 2 val. po koncentratų šėrimo. Arklius būtina šerti bent 3 kartus per dieną. Arkliams susidaro tvirti įgūdžiai, todėl labai svarbu, kad arklidėje viskas vyktų tam tikra pastovia tvarka.

Energijos poreikis

Kaip energetinio vertinimo matas ir aprūpinimo energija dimensija šiuo metu daugiausia naudojama virškinamoji energija (VE). Apykaitos energija (AE) kaip matas tikrai būtų tikslesnė, tačiau šiandien mokslo žinių apie arklių virškinimo fiziologiją ir energijos medžiagų apykaitą dar nepakanka AE taikyti arklių pašarų vertinimo sistemoje.

Bendra VE reikmė jojamiesiems arkliams. Remiantis daliniu poreikiu gyvybiniais procesams ir daliniu poreikiu raumenų darbui, jojamiesiems arkliams, kurių kūno masė skirtinga, apskaičiuotas bendras virškinamosios energijos poreikis per dieną.

lentelė. *Įvairaus sunkumo žirgų su raiteliu bendras virškinamosios energijos poreikis judant MJ/d.*

Judėjimo aktyvumas	Kūno masė kg		
	400	500	600
20 min. greitas žingsnis, 20 min. lengva risčia, 20 min. vidutinė risčia	99,7	118,8	136,4
15 min. greitas žingsnis, 20 min. lengva risčia, 15 min. vidutinė risčia, 10 min. vidutiniai šuoliai	103,4	123,5	142,0

Bendra VE reikmė darbiniams arkliams. Poreikis gyvybiniam procesams ir kinkomajam darbui nurodytas lentelėje.

lentelė. *Darbinių arklių virškinamosios energijos poreikis MJ/d.*

Kūno masė kg	Darbas		
	lengvas	vidutinis	sunkus
100	19-24	24-28	28-38
200	32-40	40-48	48-64
300	43-54	54-65	65-86
400	54-67	67-81	81-107
500	64-80	80-96	96-127
600	73-91	91-109	109-145
700	82-102	102-123	123-163
800	90-113	113-135	135-180

Bendra VE reikmė kumelėms. Kumelių bendras virškinamosios energijos poreikis paskutiniu kumelingumo periodu ir laktacijos metu nustatomas sumuojant dalinius poreikius – gyvybės palaikymo, kumelingumo, laktacijos (lentelė). Kumelių, kurios dirba papildomai (jojamieji, darbiniai arkliai), energijos poreikis didėja priklausomai nuo veiklos pobūdžio.

lentelė. *Kumelių (8-11 mėn.) ir laktuojančių kumelių virškinamosios energijos poreikis MJ/d.*

Kūno masė kg	Kumelingumo mėnuo			Laktacijos mėnuo		
	8	9-10	11	1	3	5
100	23	24	25	35	37	31
200	39	41	43	59	62	52
300	53	56	59	81	85	71
400	66	70	74	100	105	88
500	79	83	88	118	124	104
600	91	96	101	135	142	119
700	102	108	114	152	159	134
800	113	119	126	168	176	148

Bendra VE reikmė augantiems arkliams. Bendras poreikis yra dalinio poreikio gyvybiniam procesams ir dalinio poreikio kasdieniam energijos kaupimui (priesvoris per parą) suma. Esant vienodam priesvoriui, energijos kaupimas priklauso nuo priesvorio cheminės sudėties, kuri kinta augant: baltymų keikis mažėja, o riebalų – didėja. Reikmė gyvybiniam procesams, papildomas poreikis aktyviai judėti, laikant arklius nepiriusčius arba ganykloje, ir poreikis augti yra bendra reikmė, kuri nurodyta lentelėje.

lentelė. *Augančių arklių virškinamosios energijos poreikis MJ/d.*

Amžius mėn.	Kūno masė kg							
	100	200	300	400	500	600	700	800
3-6	19	32	44	54	63	73	80	87
7-12	20	34	46	57	66	74	80	86
13-18	21	36	48	59	68	77	85	91
19-24	22	36	48	59	70	79	88	96
25-36	23	38	51	63	74	84	94	103

Sportinių žirgų šėrimas

Sportinių žirgų šėrimas turi savų ypatumų, kadangi jie, lyginant su darbo arkliais, yra guvesnio temperamento, judresni, intensyvesnė jų medžiagų apykaita.

Žirgai per palyginti trumpą laiką bėgdami dideliu greičiu išsekvoja daug energijos. Jų raumenyse vyksta intensyvūs biocheminiai procesai, kuriems palaikyti organizmas su pašarais turi gauti įvairių, greitai pasisavinamų maisto medžiagų. Energijos šaltinis žirgams yra koncentruotieji pašarai, tačiau racione turi būti ir pakankamai stambiųjų pašarų (lūstelienos), tačiau ne per daug, kad nesumažėtų jų energetinis potencialas.

Energijos reikmė sportiniams žirgams naujausiose šėrimo normose išreiškiama virškinamąja energija (VE), o senesnėse - apykaitos energija (AE) MJ/dienai.

Rekomenduojama racionų struktūra sportiniams žirgams (pagal energetinę vertę):

- koncentruotieji pašarai 60-75%
- stambieji pašarai 25-30%
- sultingieji pašarai 2-5%

Esant minėtai raciono struktūrai vienam žirgui per metus sušeriama apie 2,5-2,6 t koncentruotųjų pašarų, 2,8-2,9 t stambiųjų pašarų ir 0,2-0,5 t sultingųjų pašarų.

Maisto medžiagų normos nustatomos ir pašarai parenkami atsižvelgiant į sportinių žirgų kūno svorį, treniravimo intensyvumą, varžybų grafiką bei rezultatus.

Apytikrė maisto medžiagų norma žirgams apskaičiuojama taip:

- treniruočių ir varžybų laikotarpiu: 100 kg žirgo kūno svorio yra skiriama 2,5 kg sausųjų medžiagų, 20 MJ/VE. Viename kg sausųjų medžiagų turi būti: 70-80 g virškinamųjų proteinų, 5-6 g kalcio, 4-5 g fosforo, 5-7 g valgomosios druskos, 10-15 mg karotino;

- poilsio laikotarpiu: 100 kg žirgo kūno svorio yra skiriama 2,2 kg sausųjų medžiagų, 15-19 MJ/VE. Viename kg sausųjų medžiagų turi būti: 80-90 g virškinamųjų proteinų, 5-6 g kalcio, 4-5 g fosforo, 5 g valgomosios druskos, 8 mg karotino.

Detalesnės šėrimo normos pateikiamos lentelėje.

Sportiniams žirgams šieno duodama palygint nedaug - po 6-10 kg per parą. Šimtui kilogramų žirgo kūno svorio yra skiriama 1,5-2 kg šieno. Kadangi žirgo skrandžio talpa nedidelė, šieno duodama dažnai (3-4 kartus per parą).

Žirgams vidutiniškai duodama 7-8 kg kombinuotųjų pašarų arba koncentratų mišinio, susidedančio iš 3-6 kg avižų ar miežių, bei kukurūzų ir 1-1,5 kg sėlenų per parą. Negalima staiga keisti vienos rūšies grūdų kitais, bei nemaltų grūdų maltais. Kviečių ar rugių miltai negali sudaryti daugiau nei 1/3 koncentruotųjų pašarų normos. Juos geriau duoti drėkintus.

lentelė. Šėrimo normos suaugusiems sportiniams žirgams

Rodikliai	Žirgo kūno svoris kg							
	100	200	300	400	500	600	700	800
Gyvybės palaikymui								
Virškinamoji energija MJ	19	32	43	54	64	73	82	90
Virškinamieji proteinai g	95	160	216	268	318	363	408	450
Kalcis g	5	10	15	20	25	30	35	40
Fosforas g	3	6	9	12	15	18	21	24
Natris g	2	4	6	8	10	12	14	16
Chloras g	8	16	24	32	40	48	56	64
Lengvam darbui								
Virškinamoji energija MJ	19-24	32-40	43-54	54-67	64-80	73-91	82-102	90-113
Virškinamieji proteinai g	95-120	160-200	215-270	270-335	320-400	365-455	410-510	450-565
Kalcis g	5	10	16	21	26	31	36	41
Fosforas g	3	6	9	12	15	18	21	24
Natris g	5	9	14	18	23	27	32	37
Chloras g	12	24	36	48	60	73	85	97
Vidutinio sunkumo darbui								
Virškinamoji energija MJ	24-28	40-48	54-65	67-81	80-96	91-109	102-123	113-135
Virškinamieji proteinai g	120-140	200-240	270-325	335-405	400-480	455-545	510-615	565-675
Kalcis g	6	11	16	21	27	32	37	42
Fosforas g	3	6	9	12	15	18	21	24
Natris g	7	14	21	29	36	43	50	57
Chloras g	16	33	49	65	82	98	114	130
Sunkiam darbui								
Virškinamoji energija MJ	28-38	48-64	65-86	81-107	96-127	109-145	123-163	135-180
Virškinamieji proteinai g	140-190	240-320	325-430	405-535	480-635	545-725	615-815	675-900
Kalcis g	6	11	17	23	29	34	40	46
Fosforas g	3	6	9	12	16	19	22	25
Natris g	14	28	42	56	61	85	99	113
Chloras g	28	55	82	109	137	164	191	218

Žirgo skrandis nedidelis, jis negali iš karto suvirškinti daug pašarų. Per didelis pašarų kiekis apsunkina virškinimą, sumažina apetitą. Sportinius žirgus reikia šerti dažnai, ne rečiau kaip 3-4 kartus per parą ir po nedaug. Labai svarbu žirgus šerti tuo pačiu laiku ir tokiais kiekiais, kad gyvulys būtų kuo darbingesnis. Šeriant tuo pačiu laiku, susidaro sąlyginis ėdimo refleksas, išsiskiria virškinimo sultys, pašaras geriau virškinamas ir pasisavinamas.

Šėrimo tvarka: pirmiausia žirgams paduodamas šienas, po to sultingieji pašarai, o galiausiai koncentruotieji pašarai. Koncentruotieji pašarai turi būti sušeriami ne vėliau kaip 2-3 val. iki treniruotės. Po treniruotės žirgui duodama nedaug šieno, vėliau, kai žirgas atvėsta (negalima girdyti sušilusio žirgo), jis pagirdomas, paduodamas šieno davinys ir koncentruotieji pašarai.

Jei treniruotė būna pirmoje dienos pusėje, tai ryte reikėtų atiduoti 25% parai skirtų pašarų, per pietus - 40%, o vakare - 35%. Kai žirgas treniruojamas antroje dienos pusėje, ryte sušeriama 40% raciono, per pietus - 25%, vakare - 35%.

Didelę reikšmę turi žirgų šėrimas per varžybas. Iš vakaro prieš varžybas sumažinamas šieno davinys. Varžybų dienos rytą šieno duodama taip pat mažiau, o avižas gali būti įmaišoma 200 g cukraus. Dieninis šėrimas priklauso nuo žirgo pasirodymo varžybose laiko. Bet kuriuo atveju pertrauka tarp šėrimo ir pasirodymo turi būti ne mažesnė kaip 4 val.

Po varžybų žirgas vedžiojamas, kol kvėpavimas vėl tampa normalus ir išdžiūsta jo plaukų danga. Po to pastatomas į gardą, jam duodama šiek tiek šieno, po to jis pagirdomas, o vakare šeriamas kaip įprastai. Galima paruošti košę iš šutintų avižų, išspaudų ir linų sėlenų nuoviro (arba avižų, sėlenų, linų sėmenų nuoviro), bet žirgas turi būti įpratęs šią košę ėsti.

Tyrimai rodo, kad po sunkių varžybų žirgas turi 3-4 dienas aktyviai ilsėtis. Tuo metu labai gerai žirgą pavedžiojus ar lengvai pajodinėjus, paganyti. Truputis šviežios žolės gerina žirgo apetitą ir virškinimą (psichiką taip pat), o tai svarbu, nes varžybų metu, kai kurie žirgai blogiau ėda.

**lentelė. Raciono pavyzdys intensyviai dirbančiam (treniruotės, varžybos)
500-600 kg masės žirgui**

Pašaras	Bėgantiems risčia ir šuoliais			Įvairiapusiems išbandymams ir bėgimui pagal nuotolius			
Šienas vidutinės kokybės	5	6	4	8	8	7	8
Avižų grūdai	2	-	8	9	2	-	1
Kukurūzų grūdai	4	2	-	-	2	-	2
Kombinuotasis pašaras sportiniams žirgams	1	5	-	-	4	8,5	-
Kvietinės sėlenos	-	-	0,5	-	-	-	-
Džiovinti cukrinių runkelių griežiniai	-	-	-	-	-	-	3
Saulėgražų aliejus	-	-	-	-	-	-	0,9
Mineralinių medžiagų priedas*	0,05	-	0,1	0,05	0,05	-	0,1
Racione yra:							
virškinamosios energijos MJ	126	130	127	163	156	180	166
virškinamųjų proteinų g	830	990	980	1255	1185	1270	900
sausų medžiagų kg	10,5	11,4	11,0	15,0	14,1	13,6	13,1

*10% Ca, 2,5% P.

Intensyvių treniruočių ir varžybų metu rekomenduojama kasdien duoti po 100-150 g cukraus sumaišyto su avižomis ar ištirpinto vandenyje, ar tiesiog iš rankų.

Varžybų dieną duodama 300-500 g gliukozės, ją organizmas gerai pasisavina. Žirgų mėgstamas mišinys: 400 g gliukozės, 150 g išspaudo ir 150 g vandens. Gliukozę ar cukrų reikia duoti kelias dienas iki varžybų ir praėjus 2-3 val. po jų. Pirmuoju atveju žirgas energijos atsargas sukaups, o antruoju – greičiau atgaus jėgas. Gliukozės poveikis trumpalaikis, todėl ją reikia sušerti iki starto likus 30-40 minučių.

Kumelingų kumelių šėrimas

Pirmus tris mėnesius vaisius auga lėtai ir maisto medžiagų poreikis tiek kumelingų, tiek ir nekumelingų kumelių beveik nesiskiria. Reikia stebėti, kad kumelės įmitimas labai nesikeistų. Šiuo periodu kumelės dažnai papildėja, nes maisto medžiagų vaisiui reikia dar labai nedaug. Tačiau nereikia leisti kumelei nutukti, nes labai gerai įmitusios kumelės sunkiai kumeliuojasi. Dar blogiau, jei kumelinga kumelė sublogsta ir išsenka. Tokiu atveju gali sutrikti vaisiaus vystymasis ir gimti silpnas kumeliukas. Be to, tokią kumelę bus sunku paruošti kitam kergimui.

Kumelingos kumelės labai jautrios ir pašarų kokybei. Nešerkite jų ruginiais šiaudais, vien ankštinių augalų šienų, žlaugtais, rūgščiais, nešvariais, apipuvusiais pašarais, kurie gali sutrikdyti žarnyno veiklą ir paskatinti išsimetimą.

Pirmoji kumelingumo pusė dažniausiai sutampa su ganiavos laikotarpiu. Geroje ganykloje ganoma kumelė gauna pakankamai visų reikalingų maisto medžiagų. Papildomai šerti koncentruotaisiais pašarais nebūtina arba (žiūrint kaip intensyviai su kumele dirbama) jie neturėtų sudaryti daugiau kaip 20% raciono.

Paskutiniiais mėnesiais vaisius pradeda sparčiau augti - per parą padidėja vidutiniškai 450 g, todėl ir pašarų reikia daugiau. Šiuo laikotarpiu koncentruotųjų pašarų kiekis padidinamas 2-3 kg. Per parą kumelė turėtų gauti 3-5 kg avižų. Labai naudinga duoti 0,5-1,0 kg kvietinių sėlenų, kurios turi daug proteinų ir mineralinių medžiagų, padeda išvengti vidurių užkietėjimo ir putimo. Geriausiai tinka sėlenų košė ir rupiai sumaltos avižos.

Kumelingai kumelei, atsižvelgiant į jos stambumą, galima duoti 6-12 kg per parą šakniavaisių, geriausiai morkų, pašarinių arba puscukrinių runkelių. Šakniavaisiai turėtų sudaryti 5-15% viso raciono, tik į kumelingumo pabaigą būtina jų sumažinti.

Iš stambiųjų pašarų kumelingoms kumelėms geriausiai tinka ankštinių - varpinių augalų mišinio šienas. Ankštinių augalų šienas yra maistingesnis už varpinių, tačiau kartais sukelia vidurių užkietėjimą. Šieno reikėtų duoti (šimtui kg svorio) lengvojo tipo kumelingoms kumelėms 1,5 kg, o sunkiojo tipo - 3 kg.

Jeigu kumelė gauna pakankamai gero šieno, tai mineralinių medžiagų jai pakanka. Tačiau ir geriausiame šiene vitaminai, laikui bėgant, nyksta, ir jų kumelei antroje kumelingumo pusėje pradeda stigti. Druskos, kaip ir kitiems arkliais, duodama 30-50 g per parą.

Kumelingos kumelės šeriamos 3 kartus per parą vienodu laiku, į kumelingumo pabaigą - 4 kartus.

Dvi savaites prieš kumeliavimąsi ankštinių augalų šieną reikėtų pakeisti varpinių augalų šienų, o paskutinėmis dienomis trečdaliu sumažinti visą racioną.

Prieš kiekvieną šėrimą kumelę reikia pagirdyti tvarto temperatūros vandeniu. Būtina nuolat atkreipti dėmesį į kumelingos kumelės būklę ir, jei reikia, keisti racioną. Svarbiausi tinkamo šėrimo rodikliai yra normalus įmitimas, gera sveikata ir darbingumas. Tyrimais nustatyta, kad kumelės, kurios visą kumelingumo laikotarpį būna normaliai įmitusios, geriau išnešioja vaisių ir laiku vėl apsisavina.

Kumelingą kumelę galima ir reikia naudoti darbui visą kumelingumo laikotarpį. Pirmą kumelingumo pusę su kumele dirbami vidutinio sunkumo darbai normalia traukiamąja jėga, o nuo 6 mėnesio - tik lengvi darbai. Dvi savaites prieš kumeliavimąsi kumelėmis nedirbama, bet jos kasdien išleidžiamos 2-4 val. į lauką. Kumelinga kumelė turi judėti, nes kitaip pabrinksta kojos, pilvas, krūtinė.

Žiemą kumelingą kumelę reikia laikyti šiltame (8-12°C), netvankiame, be skersvėjų tvarte, atskirame 12-14 m² sausai pakreiktame garde. Kraikui geriausiai tinka žieminių javų šiaudai.

Kumeliukų nujunkymas ir jų auginimas iki 2 metų

Norint užsiauginti vertingą arklį, kumeliuką reikia žindyti ne mažiau kaip 6 mėn. Jei kumelė tinkamai šeriama, ilgesnis žindymo laikotarpis nekenkia nei jai, nei vaisiui, jei ji kumelinga.

Kumeliukai nujunkomi dažniausiai pasibaigus ganiavai. Šis laikotarpis kumeliukui yra labai sunkus, nes jis ne tik negauna pieno, bet ir vietoj įprasto pašaro pradedamas šerti sausu pašaru. Pirmoji žiema po nujunkymo yra pats atsakingiausias kumeliuko auginimo periodas, būtina jį gerai šerti ir prižiūrėti.

Kumeliukas nuo kumelės atskiriamas iš karto. Vienam kumeliukui reikia apie 5 m² grindų ploto. Į 12-14 m² gardą galima uždaryti 2-3 kumeliukus. Gardas turi būti paruošiamas iš anksto. Įrengiamos ėdžios ir lovelis. Nujunkymo dieną į ėdžias pridedama gero šieno, į lovelį įpilama avižų. Į taip paruoštą gardą kumeliukas atvedamas kartu su kumele, ji tuoj išvedama, o kumeliukas paliekamas.

Atskyrus kumeliuką nuo kumelės, abu jie nerimsta, žvengia, daužosi. Daug greičiau užmiršta vienas kitą, jei kumelė bent keletą dienų laikoma kitoje patalpoje, kur kumeliukas negirdi jos žvengimo.

Atskyrus kumeliuką, kumelei 2-3 dienas nereikia duoti sultingųjų ir koncentruotųjų pašarų, ji turėtų kuo daugiau judėti ar dirbti. Jei kumelė pieninga ir labai pritvinksta, reikia vieną kitą kartą numelžti, kad neprasidėtų tešmens uždegimas.

Nujunkytas kumeliukas keletą dienų laikomas uždarytas garde. Praėjus 4-5 dienoms, kai jis apsipranta, būtina kasdien išleisti į lauką pabėgioti. Jei oras gražus, pageidautina, kad lauke jis pabūtų kuo ilgiau.

Iki metų kumeliukas auga labai sparčiai, todėl jam būtinas maistingas pašaras. Sunkiojo tipo kumeliukai 6-12 mėn. per dieną priauga 600-700 g, lengvojo tipo - 400-500 g. Nuo 1 iki 2 metų per dieną priauga jau 100-200 g mažiau. Jaunas organizmas labai jautrus aplinkos sąlygoms, todėl nuo to, kaip bus šeriamas ir prižiūrimas kumeliukas pirmaisiais gyvenimo metais, priklausys, koks iš jo išaugs arklis.

Nujunkytam kumeliukui geriausia duoti ankštinių-varpinių mišinio šieno iki soties - kiek suėda. 6-7 mėn. kumeliukas suėda 4-5 kg, 9-12 mėn. - 6-7 kg šieno per dieną.

Geriausias koncentruotasis pašaras - avižos. Tačiau vien šieno ir avižų mišinys neatstoja reikalingo baltymų kiekio. Todėl apie trečdalį koncentratų turi sudaryti baltymingesni už avižas pašarai, tokie kaip sėlenos, išspaudos, pašarinės pupos. Koncentruotųjų pašarų nujunkytas kumeliukas turėtų gauti 1-1,5 kg šimtui kg svorio (t.y. apie 3-4 kg per dieną).

Nereikėtų pamiršti ir sultingųjų pašarų: morkų, pašarinių ir puscukrinių runkelių, gero kukurūzų siloso. Jie pagerina apetitą bei kitų pašarų pasisavinimą. Šių pašarų kumeliukas turėtų gauti 3-10 kg per dieną. Jei turite, galite duoti truputį melasos.

Iš mineralinių priedų būtina kasdien sušerti 20-30g valgomosios druskos.

Nuo metų kumeliukas pradeda augti lėčiau, taigi ir proteinų reikia mažiau, todėl koncentruotųjų pašarų duodama ne daugiau kaip 1,5 kg šimtui kg svorio. Kumeliukui, kurio masė apie 300-400 kg, užtenka 3,5-5 kg koncentruotųjų pašarų per dieną.

Pirmąją žiemą po nujunkymo kumeliukas šeriamas 4 kartus per dieną, vėliau - 3 kartus. Prieš kiekvieną šėrimą pagirdomas tvarto temperatūros vandeniu. Bet geriausia garde pastatyti metalinį lovelį su šviežiu, švariu vandeniu.

Nuo pavasario iki rudens kumeliuką reikia ištisą parą laikyti ganykloje. Geroje ganykloje maisto medžiagų jam užtenka. Tačiau, ganant blogesnėse ganyklose arba antroje vasaros pusėje, kumeliukui reikėtų papildomai sušerti 1-2,5 kg avižų. Labai vertingiems veisliniams eržiliukams duodama 2-4 kg avižų per dieną.

Kumeliukas ganomas nepririštas ir nesupančiotas. Pančiojimas labai žaloja kojas ir varžo judesius. Galėdamas laisvai judėti geroje ganykloje kumeliukas sparčiai auga, užsigrūdina, gerai išsivysto jo raumenys, kaulai, širdis, plaučiai ir kiti organai.

Dvejų metų neveisliniai eržiliukai pavasarį kastruojami.

Eržilų reproduktorių šėrimas

Kumelės apvaisinimą lemia ir eržilo sėklos kokybė. Eržilo spermos kiekis ir kokybė, lytinė potencija ir aktyvumas labai priklauso nuo jo šėrimo, priežiūros ir laikymo, nuo tinkamo paruošimo kergimo sezonui.

Pašarai ir kitos sąlygos eržilo spermos kokybei atsiliepia ne iš karto, bet maždaug po 3-5 savaičių. Todėl eržilas pradėdamas ruošti 45-50 dienų prieš kergimo sezono pradžią. Nuo to laiko šeriamas taip, kaip kergimo sezono metu. Daugiau duodama baltymingų ir daug energijos teikiančių pašarų.

Spermą gerina daugiau azotinių junginių turintys koncentratai: sėlenos (0,5-1,0 kg), žirniai arba pašarinės pupos (0,5 kg), sėmenų ar saulėgražų išspaudos (0,5-1,0 kg), daiginti grūdai (0,3-0,5 kg). Likusią koncentratų dalį turi sudaryti avižos arba rupiai malti miežiai.

Eržilo racione turėtų būti ir gyvulinės kilmės baltymingų pašarų: kiaušinių arba nugriebto pieno, žuvų miltų (galima kraujo ar mėsos-kaulų miltų), sausų pašarinių mielių. Būtinai ir vitaminų bei mineralų priedai, valgomoji druska (60 g per parą). Iš sultingųjų pašarų eržilui geriausia duoti morkų, pašarinių ar cukrinių runkelių (apie 4 kg). Galima dar pridėti 0,5-0,8 kg melasos. Iš stambiųjų pašarų eržilams duodamas tiktai šienas, geriausia - ankštinių ir varpinių žolių mišinys.

Racioną reikia sudaryti individualiai, žiūrėti, kad gerai šeriamas eržilas per daug nenutuktų. Kergimo sezono metu jis turi būti veislinės kondicijos, t.y. gero įmitimo, sveikas, energingas, judrus. Nutukę eržilai būna išglebę, neveiklūs, blogai kergia, dažnai pablogėja jų spermos kokybė.

Arklių ganymas

Neįmanoma išauginti gero arklio be geros ganyklos. Tai ne vien maistas ir vitaminų šaltinis, bet ir galimybė laisvai judėti, kvėpuoti, vystyti organizmui. Arkliui reikia apie trijų ketvirtadalių hektaro dydžio kultūrinės ganyklos. Tačiau ganant menko derlingumo natūraliose pievose, vienam arkliui ganiavos sezono metu reikėtų skirti 2,5-3 ha. Jei arklys šeriamas koncentruotais pašarais, ganykla gali būti mažesnė. Besiganančių ganykloje arklių pilvas būna didesnis negu laikomų arklidėse, todėl sportiniai žirgai beveik neleidžiami ganytis, kad pilvas netrukdytų lenktynių metu.

Ganyklą reikia visą laiką prižiūrėti, kad nepriaugtų nuodingų augalų, pašalinti šiukšles, ypač iš plastiko ir stiklo. Ganyklą geriausia nuganyti dalimis, atitveriant elektrifikuota tvora. Arkliai tuoj supranta, kam ji skirta. Tačiau tokia tvora gali būti pavojinga perkūnijos metu. Galima tverti medine tvora, tinklu. Nerekomenduojama spygliuota viela, nes arkliai gali stipriai susižaloti.

Kartu su arkliais arba po jų galima leisti ganytis avims. Avys ėda beveik viską, kas netinka arkliams, netgi dilgėles, o visi arkliams pavojingi parazitai avių skrandyje žūva. Arkliams į kompaniją labai tinka ir ožkos, mažiau – asilai, nes jie perneša parazitus, kuriems patys yra atsparūs, o arkliai nuo jų labai serga.

Gyvuliai labiau mėgsta jauną žolę, tačiau priėdę jaunos žolės arkliai nebūna sotūs, nes surenka per mažai sausųjų medžiagų, ląstelienos, kitų nebaltymingų medžiagų. O tai gali sutrikdyti virškinimą.

Peraugusi žolė – kitas nepageidaujamas kraštutinumas. Gyvuliai tokios žolės nenori ėsti, ji turi daug ląstelienos ir angliavandenių, bet mažai baltymų, energijos, mineralinių medžiagų ir vitaminų. Maisto medžiagos blogiau įsisavinamos.

Kai ganykla yra pati maistingiausia, susitaupo daug pašaro, gyvuliai gauna pakankamai maisto medžiagų. Nuolat išlaikyti tokias ganyklas sunku. Viena iš išiečių – dažniau keisti ganyklas, ganant nedidelį skaičių arklių nedideliuose plotuose. Nuganytuose plotuose žolė greitai atželia.

Papildomai šerti ar nešerti ganykloje ganomus arklius reikia, atsižvelgiant į jų imitimą, sveikatą, išvaizdą, naudojimą darbui. Reikia atkreipti dėmesį į gyvulio apetitą, jo masės kitimą. Stebėti arklių odos, plaukų dangą. Tinkamai šeriamo arklio plaukai yra blizgantys, trumpi, oda nepleiskanoja, kanopos stiprios, nelūžinėja.

Arklius reikia ganyti sausose ganyklose. Karščių metu turi būti įrengta pastogė (jei nėra natūralios priedangos – didelių medžių ir pan.), kuri rudenį gelbės nuo lietaus ir vėjo. Atvėsus orams, negalima varyti gyvulių į pašalusias ganyklas, kai žolė apšerkšnijusi. Tai ypač pavojinga besilaukiančioms kumelėms.

Ganykloje arkliai turi laisvai prieiti prie girdyklos.

Arklių penėjimas mėšai

Specialiai mėšai auginti arklius Lietuvoje ekonomiškai neapsimoka. Arkliai blogiau negu galvijai išnaudoja stambiuosius pašarus, todėl Lietuvos gamtinės ir ūkinės sąlygos labiau tinkamos mėšinei galvijininkystei vystyti negu mėšinei arklininkystei. Be to, šiai šakai vystytis nėra palankus istorijos įtakotas tradiciškai pagarbus lietuvių požiūris į arklį. Tačiau, plėtojant sunkiųjų veislių arklių veislininkystę, kasmet užauga daugiau negu veislei reikia prieauglio, kurį galima realizuoti mėšai. 1,5-2 metų amžiaus kumeliukai įvertinami ir atrenkami veislei, likę gali būti pradedami penėti. Kadangi geriausia mėsa yra jaunų iki 2-2,5 metų amžiaus arklių, tai tokio amžiaus juos būtų tikslingiausia realizuoti, prieš tai 4-5 mėn. intensyviai penint. Priklausomai nuo veislės ir kūno masės, jauni arkliai sunaudoja vidutiniškai 8 pašarinius vienetus 1 kg priesvorio, o suaugusiems reikia 11-13 pašarinių vienetų. Pašarai turi būti kokybiški ir jų duodama iki soties. Jeigu siekiama arklį nupenėti pigesniais, savo ūkyje išaugintais pašarais, tiktų pievų ir ganyklų žolė bei šienas, apvytintos žolės silosas, pašariniai šiaudai (išskyrus ruginius). Penimiems arkliams koncentruotų pašarų mišinyje gali būti iki 50% rupiai maltų miežių, 20% kviečių, 30% kvietinių sėlenų. Avižų kiekis neribojamas, tačiau vien jomis penėti arklio nerekomenduojama. Arkliai turi nuolat turėti lažomosios druskos, gauti baltyminio-mineralinio-vitamininio priedo. Siekiant didesnių priesvorių, racioną galima pajavairinti tokiais pašarais: garintomis ir smulkintomis bulvėmis, žolės miltais,

sojų rupiniais, žirniais, pašarinėmis pupomis, saulėgražų rupiniais, pašarinėmis morkomis. Koncentratų kiekis turi būti didinamas palaipsniui, kol pasieks 60% viso raciono maistingumo. Geriausia, jei tai būtų subalansuotas kombinuotas pašaras penimiems arkliams. Kita vertus, net penėjimo pabaigoje stambiųjų pašarų (šieno, šiaudų) arklio racione neturėtų būti mažiau kaip 40%. Optimalų sprendimą rasite stebėdami arklio išvaizdą, sveikatos būklę, įmitimą ir priesvorį per parą. Vasarą arkliai gerai penisi, ganomi geroje ganykloje ir papildomai šeriami koncentratais. Kitu metų laiku penimi arkliai turi būti išleidžiami mocionui, nes be judėjimo jauni arkliai gali tapti apatiški, gali sumažėti jų apetitas, jie gali pradėti sirgti ir liesėti. Taigi, penimiems arkliams turi būti tenkinamos jų fiziologinės ir etologinės reikmės, kaip ir kitiems arkliams. Skirtumas tik toks, kad jie turi gauti didesnę kiekį kuo maistingesnio pašaro.

Arklių apmokymas

Kumeliuką galima pratinti prie žmogaus praėjus keletui valandų po gimimo, bet tik po to, kai kumelė su kumeliuku jau suspėjo susipažinti. Kol kumeliukas mažas, jis pratinamas prie žmogaus balso ir rankų prisilietimo. Jį reikia glostyti, pašukuoti, pakilnoti kojas ir uždėjus mažą kantarą vesti pasivaikščioti. Iš pradžių kumeliukas vedžiojamas paskui motiną, o vėliau pratinamas eiti greta ir priekyje jos.

Tačiau dažniausiai pradedami mokyti atjunkyti kumeliukai ar vienmečiai arkliai. Pirmiausiai juos reikia pratinti nebijoti žmogaus. Tam užtenka mažo dalyko – paglostyti arklio galvą, kai tik jis prieina prie žmogaus. Reikėtų, kad arklys priėtų prie mokytojo skirtingose gardo vietose. Labai bailų arklį reikia paglostyti už tai, kad jis žengia nors vieną žingsnį link žmogaus. Švelnus balso tonas tai pat raminančiai veikia gyvulį.

Kai arklys prisileidžia žmogų, reikia kuo daugiau jį glostyti. Tai daryti reikia neskubant, stebint gyvulio reakciją. Glostomas arklys nusiramina, atsipalaiduoja, nuleidžia galvą. Būtent nuleista arklio galva parodo, kad jis yra ramesnis ir atsipalaidavęs. Iš pradžių kuo dažniau glostomas snukis ir kaklas, vėliau – už ausų, apie akis, nosies ir burnos sritys. Glostyti reikia maloniai, nes kai kurie arkliai tam priešinasi. Kai gyvulys pripranta prie žmogaus rankų prisilietimo, pradedami glostyti jo pečiai, nugara, šonai ir strėnos. Tačiau arkliui gali nepatikti, kai bus liečiamos jo kojos ir kanopos. Todėl iš pradžių užtenka glostyti kojų išorinę pusę. Tai darant reikia saugotis, kad arklys neišpirtų ir nesistengtų išlaikyti pakeltos kojos. Kai arklys pripras prie glostymo, bus galima liesti ir vidinę kojos pusę. Jei reikia pakelti priekinę koją, atsistojama arkliui iš šono prie peties, ranka uždedama ant gogo ir neatitraukiant braukiama žemyn iki kanopos. Pajutęs prisilietimą prie kanopos, arklys staiga pakelia koją arba ją perkelia į priekį. Arklį būtina pagirti kiekvieną kartą, kai palietus kanopą, jis pakelia koją nuo žemės. Iš pradžių nereikia stengtis kojos išlaikyti. Supratęs, kad žmogus nesuteikia skausmo, arklys leis čiupinėti koją prie kanopos, pakels ir laikys ją tiek, kiek bus reikalaujama. Jei reikia pakelti užpakalinę arklio koją, atsistojame jam prie šono. Delną dedame arkliui ant strėnų ir švelniai braukiame žemyn link kanopos, kol arklys koją pakels. Iš pradžių jis koją kels staiga, o vėliau išmoks laikyti ją pakeltą. Kartojant pamoką arklys išmoksta duoti koją ir laikyti pakeltą tiek, kiek reikia. Vieno užsiėmimo nepakanka, kad arklys išmoktų pakelti koją. Arklys turi mokėti pakelti ir išlaikyti koją todėl, kad prieš darbą ir po darbo būtų galima apžiūrėti ir išvalyti kanopas, be to, tai labai svarbu kaustant.

Arklys turi mokėti eiti su pavadžiu įvairiomis kryptimis: pirmyn, atgal ir į šonus. Dažniausiai pradedama vedžioti jau atjunkytus kumeliukus. Juos galima

pradėti vedžioti erdviame garde. Garde kumeliukui paglostoma galva, uždedamas kantaras ir prisegama virvė. Tuomet nuo gyvulio atsitraukiame per kelis žingsnius ir vedame jį iš paskos. Arklis iš vietos vesti negalima kai virvė laikoma arti jo galvos. Jeigu arklis neina, virvę atleidžiame ir atsistojame maždaug 1,8 metro atstumu. Toks atstumas suteikia gyvuliui drąsos, ir dažniausiai jis pradeda eiti žmogui iš paskos. Jei arklis vis dar neina, nekeisdami atstumo, atsisukame į jį ir tįptelime virvę į save ir į šonus (pirmiau į kairę, po to į dešinę). Dažniausiai to pakanka, kad arklis pradėtų eiti link žmogaus. Tuomet jis pamažu vedamas iš paskos. Jei arklis nenori eiti paskui žmogų, galima vesti jį kita kryptimi. Šiame etape svarbu, kad arklis išmoktų judėti paskui žmogų. Kai arklis išmoksta eiti paskui žmogų, jis išvedamas į koridorių ar kiemą. Jokių būdų negalima ant jo šaukti, tampyti už kantaro ar mušti. Jei arklis eina per greitai, jį reikia sustabdyti, pagirti ir vėl vesti iš paskos. Nereikia per daug reikalauti iš gyvulio. Arklį galima mokyti eiti greta žmogaus tik tuomet, kai jis jau pripratęs eiti su pavadžiu žmogui iš paskos. Greta žmogaus arklis vedamas iš kairės pusės.

Galima sakyti, kad tikrasis arklis mokymas prasideda vedžiojimu su korda. Korda tai apie 7,5 m ilgio virvė, kuri segama prie kantaro ar kamanų žiedo, arba prie išorinio žąslų žiedo. Tačiau jauną arklį pradėdame mokyti nenaudojant žąslų. Su korda arklis mokomas eiti ir bėgti ratu apie kordą laikantį žmogų bei reaguoti į nurodymus ir komandas. Jis turi mokėti pakeisti bėgimo tempą, kryptį, bei sustoti, kai to prašoma. Arklį varant ratu į priekį, korda turi būti laikoma ištempta, kad nesusisuktų. Todėl kai arklis juda iš dešinės į kairę, korda laikoma kairėje rankoje, o botagas - dešinėje. Kai arklis juda priešinga kryptimi, botagas ir korda perimami į kitą ranką. Botagu arklis mušti negalima. Juo tik duodami nurodymai, kai gyvulys nenori bėgti į priekį ar eina į rato vidų. Botagas laikomas arklis pečių aukštyje ir nukreiptas į priekį. Dirbant su korda arklis mokomas reaguoti į balsą. Kad arklis bėgtų greičiau, komanda sakoma gyvai, o kad sulėtintų greitį, - komanda sakoma lėtai, žemu balsu. Tas pačias komandas reikia stengtis sakyti tuo pačiu tonu.

Žąslus reiktų naudoti labai atsargiai, nes jie sukelia arkliui skausmą. Prie žąslų arklį galima pratinti tik tada, kai jis su korda jau gerai eina į priekį. Jaunus arklius prie žąslų reikia pratinti pamažu, nes jų burnos kampai yra labai jautrūs. Jauniems arkliams reiktų parinkti storesnius žąslus, nes jie ne tokie skausmingi, kaip ploni.

Kai arklis išmoksta eiti ir bėgti ratu su korda, jam ant nugaros dedamas plokščias balnelis. Šis balnelis yra speciali arklis kūną juosianti pavarža su dviem nedidelėmis pagalvėlėmis. Abiejose pusėse yra žiedai, per kuriuos gali būti praneriamos vadelės. Naudojant plokščią balnelį arklis pripranta, kad kažkas yra jam ant nugaros. Arklis kaip įprastai vedžiojamas su korda, tačiau jau su balneliu ant nugaros. Tik tada, kai arklis pripranta prie plokščiojo balnelio, jam galima uždėti tikrą balną. Pirmą kartą balną uždėti geriausia garde, kur arklis jaučiasi saugiausiai. Balnas turi būti lengvas (geriausia sportinis) ir be kilpų; balno diržai - pernelyg nesuveržti, nes neįprastas krūtinės ląstos suveržimas gąsdina arklį. Balnojant reikia vengti staigių judesių, kalbinti arklį ramiu balsu, paglostyti. Kai arklis pripranta prie balno, būtina jį išvesti pavadžioti ir kasdien vis labiau suveržti pavaržą.

Kitas arklis mokymo etapas – pripratinti arklį prie raitelio. Prie raitelio svorio pradėdame pratinti ne jaunesnį, kaip trejų metų arklį. Pirmą kartą raiteliui reikia tiesiog atsigulti ant balno, visą laiką raminant arklį glostymu. Kai arklis visiškai pripraso prie tokio elgesio, tuomet galima ant jo užsėsti. Kada raitelis jau sėdi ant arklis, kordą laikantis asmuo leidžia jam ramiai eiti ar bėgti risčia. Jodamas raitelis pavadžiais ir kojų judesiais dubliuoja kordą laikancio žmogaus komandas. Taip arklis supranta, kad judėjimą kontroliuoja ir raitelis.

Paprastai, pajutę neiprastą svorį ant nugaros, arkliai nejuda iš vietos, o prievarta verčiami judėti, pradeda šokinėti, mesti raitelį, eiti atbuli. Todėl būtina kantrybė ir ramumas. Jokiu būdu negalima arklio mušti. Reikia raminti balsu, glostyti ir laukti, kol jis nusiramins, apsipras su raitelio svoriu ir ims eiti paskui jį vedančius žmones.

Už paklusnumą, gerą komandų vykdymą arklį reikia paglostyti, patapšnoti per kaklą ar duoti kokį skanėstą - morką, cukraus ar duonos gabalėlį. Vedžioti arklį su raiteliu reikia tiek dienų, kol arklys pradės visiškai ramiai elgtis, leisis užsėdamas ir vedamas įvairiomis kryptimis žingine ir risčia. Tada galima leisti valdyti arklį be pagalbinių pačiam raiteliui.

Prieš pradėdant treniruoti jauną arklį, reikia įvertinti daugelį dalykų. Pirmiausia, - suprasti, kiek jis fiziškai ir psichologiškai paruoštas apjodinėjimui. Be to, arklys turi būti pakankamai tvirtas, kad susidorotų su jam skiriamomis užduotimis.

Mokymo pradžioje treniruotės turi būti lengvos.

Apmokymo trukmė priklauso nuo arklio veislės, temperamento ir ypač nuo kumeliukų jaukumo, pripratimo prie žmogaus. Ilgiau mokomi jojamųjų bei ristūnų veislių arkliai ir daug trumpiau - sunkieji, darbui auginami.

Dažnai darbinis arklys apmokomas per keletą dienų. Apsipratęs su pakinktais, jaunas arklys kinkomas į porinį vežimą kartu su senu, ramiu darbinium arkliu ir, keletą kartų pavažinęjus, pradėdamas naudoti darbui. Svarbu, kad jauni arkliai iš pradžių būtų naudojami tik lengvam darbui, nedidele traukiamąja jėga ir ne visą dieną (tik 4-5 val.). Taip dirbama apie pusę metų. Svarbiausia - jaunų arklų nepervarginti, nes tai gali pakenkti jų sveikatai ir darbingumui bei išugdyti blogus įpročius.

Apmokytas arklys toliau treniruojamas. Arklio įpratimas dirbti arba treniravimas turi didelę reikšmę jo darbingumui. Neįpratęs dirbti arklys dirbdamas prakaituoja, greitai pavargsta, o dėl didesnio krūvio gali susirgti. Todėl jaunus ar dėl kokių nors priežasčių ilgesnį laiką nedirbusius arklius reikia treniruoti arba prie darbo pratinti palengva.

Sistemiškai treniruojamas arklys kur kas pajėgesnis, ištvėringesnis ir greitesnis, pagerėja jo organizmo funkcijos, kraujotaka, suaktyvėja kvėpavimo organų, raumenų bei nervų veikla.

Arklų darbinės savybės ir panaudojimas

Svarbiausios arklio darbinės savybės yra jo greitis, jėga ir ištvėrmė. Tyrimais nustatyta, kad žirgų darbingumas priklauso nuo konkrečių anatominių, eksterjerinių-konstitucinių, fiziologinių savybių. Apie arklio ūkinę vertę negalima spręsti iš vienos ar kitos kūno dalies išsivystymo, neatsižvelgiant į kitas kūno dalis bei viso organizmo būklę. Žirgų, skirtų klasikinėms žirginio sporto rungtimis, praktinėje selekcijoje naudojami kūno matmenys ir eksterjerinių kūno dalių išraiškos bei specifiniai darbingumo kriterijai: šuolio per kliūtį technika ir galingumas, žingsnio, risčios, šuoliavimo charakteristikos. Aukšti šuolio per kliūtis paveldimumo koeficientai (0,6-0,8) rodo, kad žirgų selekcija pagal šį požymį yra tikslinga ir pakankamai efektyvi. Nors nustatyta, kad laikymo sąlygos ir šėrimas šuolio kokybei reikšmės neturi, bet šios sąlygos formuoja kaulinio bei kremzlinio audinių struktūras ir taip apsprendžia žirgų darbingumo ilgaamžiškumą. Arklio greičio vidutinis paveldimumo koeficientas yra apie 0,35. Tai reiškia, kad lenktyniniams žirgams išauginti didesnę įtaką turėtų turėti auginimo, priežiūros ir treniravimo sąlygos. Greičio rodiklius įtakoja ir bėgimo tako būklė. Tačiau nustatyta, kad arklio greitis priklauso ir nuo žingsnių dažnumo bei ilgumo. Žingsnio ilgumas priklauso nuo kūno matmenų, sudėjimo, išsivystymo ir

treniruotumo. Žingsnių dažnumas daug priklauso nuo genotipo apspręstų fiziologinių ypatybių.

Arklių panaudojimo sritys: darbui žemės ūkyje, miškuose, šachtose (poniai), medžioklėje, pramogai (greičio žaidimai, polas, pasijodinėjimai ir pan.), hipoterapijai, cirke, lygiosiose lenktynėse, važiavimo arkliais varžybose, ištvermės jojime, trikovėje, konkūruose, dailiajam jojimui, kliūtiniam jojimui (stiplėzui), džigitavimui, jojimui pagal muziką, keliavimui, vesterniškam jojimui, turizmui ir kt.

ARKLIŲ LAIKYMAS IR PRIEŽIŪRA

Arklių laikymo ir priežiūros sąlygos

Arklių laikymo patalpos turi atitikti zoohigieninius reikalavimus, priežiūra – užtikrinti pagrindinius gyvūnų gerovės principus, t.y.:

- ✓ laisvė nuo alkio ir troškulio – priėjimas prie šviežio vandens ir pašarai, užtikrinantys sveikatą ir energiją;
- ✓ laisvė nuo diskomforto – tinkama gyvenamoji aplinka su priedanga ir patogia vieta poilsiui;
- ✓ laisvė nuo skausmo, sužeidimų ir ligų – prevencija ir greitas gydymas;
- ✓ laisvė pasireikšti normaliai elgsenai – pakankama erdvė ir patogumai, kontaktai su tos pat rūšies gyvūnais;
- ✓ laisvė nuo baimės ir kančios – sąlygos ir priežiūra, nesukelianti psichinių kančių;

Arkliai gali pakelti didelius temperatūros svyravimus. Pastovi temperatūra arklidėje nėra gerai, nes tokiu atveju nesilavina termoreguliaciniai arklių mechanizmai. Tokia stimuliacija pasiekama, jei ištisus metus arklidės oro temperatūra tam tikru laipsniu atkartoja oro temperatūrą.

Arklių kvėpavimo aparatas yra ypatingai jautrus dulkėms ir kenksmingoms dujoms, todėl arklidėse reikia užtikrinti pakankamą šviežio oro tiekimą ir oro apykaitą. Optimalios dulkių, mikrobų ir kenksmingų dujų koncentracijos bei santykinis oro drėgnis pasiekiamos įrengus pakankamą ventiliaciją, tvarkingai kreikiant ir duodant nedulkančius pašarus.

Natūrali saulės šviesa teigiamai veikia visą arklių medžiagų apykaitą, tuo pačiu ir jų atsparumą, pajėgumą bei vislumą, todėl arkliai kuo daugiau turi būti natūralioje šviesoje. Langų plotas turi sudaryti bent 1/20 visos arklidės ploto, o arklidei nuolat esant šešėlyje – dar didesnis.

lentelė. **Rekomenduojami arklidžių mikroklimato parametrai**

Rodikliai	Arklių grupės			
	eržilai	kumelės	prieauglis	darbo arkliai
Tvarto temperatūra °C	6-8	10-12		6-10
Santykinis oro drėgnis %	60-80	60-70		60-85
Natūralaus apšvietimo koeficientas	1:12			1:15
Dirbtinis apšvietimas	min. 40 lux (2 W/m ²) – optimalus 100 lux (5 W/m ²)			
Anglies dvideginio koncentracija %	< 0,10			
Amoniako koncentracija ppm	< 0,10			

Oro judėjimo greitis m/s	mažiausiai 0,1		
Gardo plotas arkliui m ²	12	6-10	9-11
Lovio ilgis 1 arkliui grupiniame garde cm	-	60-80	

lentelė. **Pagrindiniai sveiko arklio organizmo būklės rodikliai**

Rodiklis	Intervalas	Vidutiniškai
Rektalinė temperatūra dienos metu	37,5-38,5 °C	38,0 °C
Pulsas ramybės būklėje	23-70 dūžiai/min.	44 dūžiai/min.
Kvėpavimas ramybės būklėje	10-14 įkvėpimų/min.	12 įkvėpimų/min.

Arklių prižiūrėtojas turi užtikrinti, kad:

- ✓ kiekvienam arkliui kas dieną būtų užtikrinta pakankama judėjimo galimybė;
- ✓ kiekvienas arklys kasdieną būtų patikrintas ligų atžvilgiu;
- ✓ arkliui susirgus ar susižeidus nedelsiant būtų iškvieistas veterinaras;
- ✓ arkliai keletą kartų per dieną būtų šeriami ir būtų duodama pakankamai pašarų bei ramybės ėdimo metu;
- ✓ arkliai kasdien bent keletą kartų gautų gerti;
- ✓ reguliariai būtų atliekama arklių kūno apžiūra;
- ✓ reguliariai būtų prižiūrimos kanopos ir, esant reikalui, arkliai kaustomi;
- ✓ arklių gardų kraikas nuolat būtų sausas;
- ✓ kumeliukai ir jauni arkliai būtų pratinami prie priežiūros priemonių ir transportavimo.

Arklių laikymo būdai

Nepriklausomai nuo laikymo būdo, turi būti užtikrinta, kad arkliai nekludomai galėtų atsigulti ir atsistoti bei galėtų gulėti ant šono ir vartytis.

lentelė. **Laikymo būdai priklausomai nuo arklių naudojimo**

Arklių paskirtis	Tinkami laikymo būdai			
	individualūs boksai	grupinis laikymas su išėjimu į aikštes	grupinis laikymas patalpoje	ganykla su priedanga
Kumelės su kumeliukais	tinka, jei bus mocionas ir ganykla			tinka
Kumelės be kumeliukų				
Metinukai ar jauni arkliai	tinka su sąlyga, jei bus ganykla			
Suaugę eržilai	tinka, jei užtikrinamas pakankamas judėjimas	-	-	-

Pardavimui ir parodai	tinka	-	-	-
Jojimui ar važiavimui	tinka su uždara aikštele	tinka, jei pastovios grupės	-	tinka, jei pastovios grupės
Lenktynėms	tinka, rekomenduojamas mocionas	tinka	-	-
Darbiniai arkliai			-	tinka
Zoologijos sodas, rezervatas			-	

Lubos sekliose arklidėse turi būti 2,8-3 m aukštyje, laikant ant gilaus kraiko – 3,3-3,5 m. Durys turi būti 2,5-3 m pločio ir 2,4-2,8 m aukščio. Grindys paprastai būna betoninės, šiurkščiu paviršiumi, su grioviu vandeniui ir šlapimui nubėgti. Galima grindims naudoti ir smėlį. Netinka medinės grindys. Giliose arklidėse arkliai laikomi ant mėšlo kreikiant šiaudais, o sekliose – mėšlas šalinamas kasdien, grindys nuvalomos ir pakreikiamos šiaudais bei medžio drožlėmis.

Arklius laikant individualiuose garduose, jų plotas dideliems arkliams turėtų būti apie 13,0 m². vidutinio didumo arkliams – 11,2 m², mažesniems – apie 9,0 m².

Laikant arklius grupėmis patalpoje be nuolatinio išėjimo į mocioną, kiekvienam arkliui turi tekti toks pat gardo plotas, kaip ir laikant pavieniui, t.y. vidutiniškai 11,2 m². Laikant grupėmis su nuolatiniu išėjimu į mociono aikštelę, kiekvienam arkliui tenkantis gardo plotas gali būti vidutiniškai 8,5 m².

Kiekviename arklidės garde turi būti įrengtos ėdžios šieniui, lovys koncentruotiems pašarams, girdykla ir dėklas mineralams. Dabar ėdžios šieniui paprastai tvirtinamos krūtinės aukštyje, kad arklys galėtų ėti šieną nepasilenkęs. Šėrimo lovys tvirtinamas apie 70 cm aukštyje nuo žemės ir turi išsikišti apie 50 cm – tada arklys ėsdamas neatsitrenks galva į sieną ir nesusižeis akių.

Geriausia girdykla yra automatinė, prijungta prie vandentiekio. Jei girdoma iš lovelių ar kibirų, reikia žiūrėti, kad vanduo neužsistovėtų.

Arklys yra bandos gyvūnas, todėl jam reikalingi kontaktai. Vieno arklio laikymas be jokių kontaktų su kitais arkliais ar gyvūnais gali sukelti arklio elgesio sutrikimus. Kuo mažiau arklys turi kontaktų su kitais arkliais ar gyvūnais, tuo daugiau jis turi bendrauti su žmogumi, būti užimtas naudinga veikla. Laikant arklius individualiai, reikia, kad jie vienas kitą matytų, girdėtų, užuostų.

Jei tik įmanoma, arkliai turi būti laikomi grupėmis (po du ar daugiau arklių). Šis laikymo būdas dėl atskiro arklio galimybės judėti ir dėl bendro stimulo judėti visiems arkliams yra labiau priimtinas nei kiti laikymo būdai.

Grupinis laikymas turi būti taikomas, atsižvelgiant į aukščiau minėtas aplinkybes bei priklausyti nuo arklių naudojimo, be to, atskiriems arkliams neturi daryti jokios žalos. Hierarchijoje žemiau stovintiems arkliams turėtų būti sudaromos kitokios sąlygos, o esant nesuderinamumui su kitais arkliais, – juos laikyti pavieniui, užtikrinant vizualinius, garsinius ir uoslės kontaktus. Grupinis arklių laikymas reikalauja ypatingų laikytojo sugebėjimų.

Esant grupiniam laikymui, arkliai nekaustomi (veislinės kumelės, metų amžiaus jaunikliai, kumeliukai, neintensyviai naudojami arkliai). Jei arkliai grupėje tarpusavyje sugyvena ir yra pakankamai vietos judėjimui, galima daryti išimtis.

Arklius laikant grupėmis, turi būti užtikrintas individualus šėrimas. Taip pat ir hierarchijoje žemiau stovintiems arkliams turėtų būti užtikrinta galimybė netrukdomai paėsti. Tai pasiekama, specialiai pritaikant šėrimo vietas ar trumpam pririšant arklius.

Arklių odos ir kanopų priežiūra

Iš odos, plaukų blizgesio galima beveik neklystant spręsti apie arklio sveikatą. Nuo odos švarumo priklauso arklio sveikata ir darbingumas, žvalumas. Odos valymas reflektoriškai veikia kitus organus, pagreitina, sužadina virškinamojo trakto veiklą, inkstų darbą, kepenų funkcijas. Nešvari oda – tai dirva įvairiems parazitams (utėlėms, plaukagraužiams). Odos parazitai apipuola tik nešvariai laikomus arklius. Geriausias būdas neleisti utėlėms įsigalėti - švarus laikymas ir geras šėrimas. Suliesėję, nuvargę arkliai utėlių greičiau apninkami. Dar svarbu ir tvartų balinimas bei dezinfekcija (kreolinu, NaOH, chlorkalkėmis).

Dar vienas svarbus momentas auginant ir laikant arklį - gera kanopų priežiūra. Ji turi prasidėti jau iš mažens. Svarbu išauginti kumeliukus su kuo geresnėmis kanopomis. Norint turėti sveiką, stiprų kumeliuko kanopos ragą, reikia kumeliukui leisti kuo daugiau judėti, nes normalus kanopos funkcionavimas galimas tik tai judant. Todėl prie arklidės būtinas aptvaras, į kurį visais metų laikais būtų įmanoma išginti arklius mocionui - laisvam pabėgiojimui. Aptvaras turi būti sausas ir lygus, dydis priklauso nuo arklių skaičiaus - turi būti pakankamai vietos laisvam judesiui. Netinka minkstas, šlapias, akmenuotas paviršius.

Tvarte laikomų kumeliukų kanopėles, be periodiško jų apdrožimo, bent kas savaitę reikia išvalyti padą ir varlę. Kanopėles valant ir tvarkant, su kumeliuku reikia elgtis švelniai, jo negąsdinti, nemušti. Tada kumeliukas pripranta ir vėliau duodasi kaustomas.

Ganyklose laikomų kumeliukų kanopėlės nereikalauja tokios stropios priežiūros. Tačiau ganyklų drėgmė turi didelės įtakos kanopos formos ir rago formavimuisi. Šlapiose ganyklose vystosi plačios, minkšto rago kanopos, o sausose - priešingai, siauros ir kieto rago. Kietose ir akmenuotose ganyklose kumeliukai bėgiodami dažnai nutrina priekines sienelės ir kanopėlė pasidaro stati. Jeigu kanopėlės laiku neatitaisomos, jos pasidaro visai stačios, o čiurnos iškrypsta į priekį. Toks arklys remsis tik kanopos priekiu ir eisena bus netaisyklinga.

Arklių prižiūrėtojas turi pasirūpinti reguliaria arklių kūno ir kanopų priežiūra, iš mažens kumeliukus pratinti prie priežiūros priemonių.

Arklių kaustymas

Darbui naudojamus arklius reikia kaustyti, nes kanopų padas ir kraštai dyla greičiau negu auga, ir visa kanopa tampa jautri. Arklys pradeda šlubuoti ir pasidaro nedarbingas. Kaustytų arklių kanopos visai nedyla, jie mažiau slidinėja ir būna darbingesni.

Arklių kaustymas - labai atsakingas darbas, todėl meistras turi būti susipažinęs su arklio kanopų ir kulkšnies anatomija bei išmanyti judėjimo mechanizmą arkliui einant ir bėgant, mokėti vertinti kojų stovėseną, kanopas ir žinoti, kaip pašalinti ar bent sumažinti jų trūkumus.

Arklių kaustymui reikalingi tokie įrankiai: kanopų peilis, kanopų replės, kaustymo plaktukas, brūžiklis, kirstukas, lenktukas, kapliukų raktas, pasagų raktas, podometras.

Arkliams su netaisyklingomis ir nesveikomis kanopomis nestandartines pasagas turi mokėti pasidaryti patys kaustymo meistrai.

Arkliai paprastai kaustomi kas 6 savaitės. Dažniau kaustyti nesveika, nes nuo vinių skylių silpsta kanopos sienelės ragas. Nudilę kapliukai, ypač žiemą, keičiami, kad arklys neslidinėtų.

Kaustomas arklys statomas lygioje vietoje, apžiūrimas ir įvertinamas kojų statymas, kulkšnies ašis, kanopų forma. Arklys trumpai pririšamas, šalia turi stovėti šeimininkas ar nuolatinis jo prižiūrėtojas. Prie arklio prieinama iš priekio arba šono ir kalbinant, glostant. Su neramiais, jaunais arkliais reikia elgtis atsargiai, jų negąsdinti, kad nesužalotų.

Kaustomos kojos keliamos taip: norint pakelti priekinę dešinę koją, dešinė ranka remiamasi į arklio mentę ir ji paspaudžiama, o kaire ranka, pamažu braukiant per koją, imama už čiurnos. Per riešą sulenkta koja dedama ant dešiniojo kelio arba suspaudžiama tarp abiejų kojų kelių. Panašiai keliami ir užpakalinė dešinė koja: glostant arklio nugarą, prieinama prie užpakalinės kojos, dešinė ranka remiamasi į klubą, o kaire leidžiantis žemyn imama už čiurnos, lenkiama per kulno sąnarių ir dedama taip pat, kaip ir priekinė koja. Analogiškai keliamos ir kairiosios kojos.

Pakėlus kanopą, plaktuku trankoma per pasagos vinių galvutes, kad iš kanopos sienelės išlįstų vinių galai. Po to jie atlankstomi ar nukapojami kirstuku, replėmis suėmus už abiejų galų, pasaga atkeliami. Nuimti seną pasagą reikia labai atsargiai, nesužalojant kanopos sienelės ir neištempiant kanopos sąnarių raiščių. Pagal jos nudilimą sprendžiama, kaip reikės kanopą kaustyti. Ties daugiau nudilusia pasagos vieta kanopos sienelė būna aukštesnė ir ją reikia nudrožti daugiau. Kanopos minamojo krašto sienelė drožiama todėl, kad kanopa pasidarytų taisyklingos formos ir būtų ištiesinta kulkšnies ašis.

Kanopos varlė ir pado užsisukimo kampo ragas nedrožiami, o tik nuvalomi ir pašalinamos apmirusios, atšerpetojusios vietos. Nuo pado nudrožiamas visas negyvas ragas, kuris būna trapus ir baltos spalvos. Geriau palikti sluoksnį pado negyvo rago, negu nudrožti gyvo. Sausas kanopas sunku drožti, todėl arklių parą prieš kaustymą reikėtų laikyti drėgnesnėje vietoje, kad kanopų ragas suminkštėtų.

Kanopos minamojo krašto paviršius galutinai išlyginamas brūžikliu taip, kad prie jo prigultų visas pasagos viršus. Pasaga taikoma prie kanopos, o ne atvirksčiai. Išmatuojamas kaustyti paruoštos kanopos ilgis bei plotis ir kreida nubraižomi jos kontūrai ant podometro. Pagal šiuos matmenis parenkama pasaga.

Pasagą taikyti prie kanopos minamojo krašto galima dviem būdais: lenkti ant priekalo plaktuku arba įkaitintą kalvės žaizdre iki tamsiai raudonos spalvos pasagą 2-3 sekundes palaikyti prie kaustyti paruoštos kanopos minamojo krašto. Iš parudavusio rago bus matyti nelygumai. Didesnius būtina lyginti, o mažesni išnyks dar kartą 2-3 sekundes priglaudus karštą pasagą.

Gerai pritaikytos pasagos skylutės turi būti ant baltosios linijos (riba tarp kanopos pado ir sienelės). Sukalus giliau, arklys šlubuos, sukalus per arti kanopos krašto, - pasagvinės grečiau iškris, ir arklys pames pasagą. Iš pradžių pasaga prikalama dviem vinimis: viena - į priekinę pirmą skylę iš vidaus, antra - į priekinę pirmą skylę iš išorės. Abiejų vinių galai tuoj užlenkiami. Koja paleidžiama ir tikrinama, ar pasaga nenukrypusi į šonus. Jei pasaga nukrypusi nedaug, ji taisoma plaktuku, o jei daug, - viny ištraukiamos, ir pasaga kalama iš naujo.

Visos viny kalamos taip, kad nesiektų gyvuonies ir išlįstų ne aukščiau kaip 1/3 sienelės aukščio, bet ir ne žemiau kaip per 2 cm nuo minamojo krašto, išlinde galai tuoj užlankstomi, kad į juos nesusižeistų kaustytojas arba arklys.

Sukalus visas viny, jų galai nukarpomi replėmis. Po to pasaga veržiama prie kanopos: nukirptų vinių galai replėmis spaudžiami prie sienelės, vinių galvutės plaktuku kalamos į pasagos griovelį. Jei, kalant kurią nors vinių, arklys krūpčioja, vadinasi, ji liečia kanopos gyvuonį, t.y. arklys užkaustytas. Tą vinių reikia ištraukti, o į kanopos skylutę iš viršaus ir apačios įlašinti jodo ir ją užkimšti degute sumirkyta vata. Toje pačioje vietoje kita viny nebekalama.

Priveržus pasagą, nukarpytų vinių galai atsargiai nubrūžinami ir plaktuku įlenkiami į kanopos sienelėje padarytą duobutę.

Įsukant arba išsukant kapliukus, pasagą reikia laikyti raktu.

Arklį pakausčius, dar kartą tikrinama, ar tinkamai prikalta pasaga, ar arklys nešlubuoja. Šlubuojančiam arkliui reikia plaktuku stuksenti per vinių galvutes ir stebėti, į kurios vinies stuksenimą arklys reaguoja. Ta vinis ištraukiama. Jei arklys šlubuoja ir nuėmus pasagą, jį turi apžiūrėti veterinaras.

Arklių valdymui ir priežiūrai naudojamas inventoriūs

Inventoriaus rūšys:

jojamųjų arklių valdymui naudojamas inventoriūs: kamanos, pavadžiai, kantarai, žąslai, balnai, pobalniai, pavaržos, balnakilpės;

važiuojamųjų ir darbo arklių valdymui naudojamas inventoriūs: kamanos, vadelės, balneliai, pavalkai, plėškės, lankas;

arklių apsaugai naudojamas inventoriūs: gūnios (apklotai), kojų ir kanopų apsaugos;

arklių valymui ir higienai naudojamas inventoriūs: įvairūs šepėčiai, šukos, žirklės, kanopų krapštukai;

arklių gardų priežiūrai naudojamas inventoriūs: kibirai, karutis mėšlui vežti, šakės, lopetos;

apranga, skirta darbui su arkliais.

Arklių valdymui naudojamas inventoriūs. Arklio darbo našumas nemažai priklauso nuo pakinktų pritaikymo. Jie turi būti patogūs ir stiprūs, nekelti skausmo, netrukdyti judesių, lengvai pritaikomi bet kokio stambumo arkliui, patogūs taisyti.

Būtiniausios priemonės jojamajam arkliui suvaldyti yra šios: kamanos, pavadžiai, kantarai (kamanos be žąslų) ir balnas. Kamanos su žąslais – tai pats paprasčiausias inventoriūs arkliui suvaldyti, jų yra įvairiausių formų ir paskirčių. Kamanos dažniausiai būna odinės, sudarytos iš įvairių dirželių, sujungtų sagtimis. Kantarai (apynasriai) gali būti odiniai, medžiaginiai, supinti iš virvių, jie skirti vesti arkliui. Žąslai yra skirti tam, kad minimalia jėga veikdami arklio snukio jautriausią vietą – bedantį kraštą, lengvai nukreiptume arklį norimą kryptimi. Žąslai taip pat yra įvairiausių formų ir paskirčių. Minkšti, nesudėtingos struktūros žąslai naudojami jauniems, jautriems arkliams, arba kai ant arklio sėdi nepatyręs raitelis. Toks raitelis nevalingais staigiais rankų judesiais arkliui judant ar pasibaidžius, stengiasi įsikibti į pavadžius – dėl to gana stipriai gali traumuoti arklio burnos bedantį kraštą ir lūpų kampučius. Balną sudaro plieninis (kartais plastikinis ar medinis karkasas, aptrauktas oda, su minkštomis pagalvėlėmis amortizavimui ir elastingumui palaikyti. Gerai pritaikytas balnas turi remtis visu pagalvėlių plotu į arklio nugarą, bet neliesti jo gogo. Tarp gogo keterinės ataugos ir balno turi būti apie 3 cm tarpas. Įvairioms sporto šakoms naudojami skirtingų konstrukcijų balnai, tačiau visų jų pagrindinė funkcija – apsaugoti arklį ir raiteliui suteikti kuo daugiau patogumo.

Balno pavaržos gali būti odinės arba medžiaginės, porinės ar viena platesnė su keliomis sagtimis, prie balno segamos diržais. Jų funkcija – tvirtai fiksuoti balną prie arklio nugaros. Pavaržos neturėtų būti įplyšusios, apirusiais kraštais, nešvarios.

Balnų ir balnelių pobalniai naudojami prakaitui sugerti ir spaudimui tarp balno ir nugaros sumažinti. Jie gaminami iš įvairios medžiagos, būna įvairių formų, minkšti, švelnūs. Pagrindiniai reikalavimai pobalniams – jie turi gerai sugerti prakaitą ir lengvai skalbtis.

Kilpdiržiai ir balnakilpės – atrama raitelio kojoms jojant. Kilpdiržiai

dažniausiai pagaminti iš natūralios odos, tvirtinami prie balno, su stipriomis sagtimis, lengvai reguliuojamas jų ilgis. Balnakilpės gaminamos iš tvirto nerūdijančio metalo, būna įvairiausių formų, su įdedamais guminiiais popadžiais, kurie neleidžia kojoms slidinėti. Gaminamos specialios saugios balnakilpės, kurių išorinė pusė – guminė, o tai neleidžia kojai įstrigti kilpoje. Balnakilpės turi būti parenkamos tokios, kad įstačius koją su batų, iš abiejų balnakilpės kraštų liktų po 1,5 cm. Jei jos per siauros – didėja rizika, kad raiteliui krentant nuo arklio, balnakilpėje gali įstrigti pėda.

Važnyčiojimui naudojamas inventorius taip pat dažniausiai gaminamas iš įvairių spalvų ir tipų natūralios odos. Kinkomiems arkliams naudojami balneliai. Balneliai su pakeltine laiko ienų, pavalkų ir lanko masę ir yra naudojami arkliui kinkyti į karietą, sportinį vežimėlį ar kitokius žemės ūkyje naudojamus padargus. Balneliai būna plokšti ir aukšti. Plokščias balnelis naudojamas gero įmitimo, žemą gogą (keterą) turintiems arkliams, o aukštas balnelis naudojamas liesesniems bei aukštą gogą turintiems arkliams kinkyti.

Balnai ir balneliai, kaip ir kamanos, tradiciškai gaminami iš odos, nors galima įsigyti ir nebrangių sintetinių balnų, bet jie mažiau patvarūs nei balnai, pagaminti iš tikros odos.